

III—VI.

EIN PELAGIANISCHER TRACTAT

DE DIUITIIS

UND

DREI PELAGIANISCHE BRIEFE:

**DE MALIS DOCTORIBUS ET OPERIBUS
FIDEI ET DE IUDICIO FUTURO,**

DE POSSIBILITATE NON PECCANDI

UND

DE CASTITATE.

AUS EINER VATICANISCHEN HANDSCHRIFT SAEC. IX. X

ZUM ZWEITEN MALE HERAUSGEGEBEN.

III.

Tractatus de dinitiiis.

I. 1. Mirarer quorundam hominum mentes ita terrenae cupiditatis amore captas atque possessas, ut mundanas opes obesse nemini censeant, nisi hoc humani esse generis uitium recorderer, ut id caeteris melius iudicet esse, quod diligit, et hoc summum bonum penitus mente definiat, a cuius dilectu¹⁾ atque complexu in toto amoueri non ualeat. Habet etiam hoc conditio generis²⁾ humani, ut, cum aliquo uitio fuerit capta, hoc apud alios pro magno tucatur bono, quamuis illud propriae conscientiae iudicio malum esse non nesciat. Tanta enim uis est peruersi animi et mali amore deprauati, ut nec proprio, nec extraneo iudicio adquiescat, et contra omnium suamque etiam uenire conscientiam malit, quam id inpugnare, quod ingenti ardore dilexerit³⁾. 2. Tria enim sunt, quae nimio feruntur impetu et ita cupiditatis ignibus accenduntur, ut restringui sopirique uix possint, gula scilicet et auaritia et libido. Ex quibus quisque uel uni fuerit mancipatus, tanquam de monte⁴⁾ lucis ac uitae praeceps instabili uoluntatione in mortem fertur ac⁵⁾ tenebras, ut uix ulli; eruditionum frenis⁶⁾ et disciplinarum retinaculis reuocari iam queat. 3. Et quamquam haec tria tota sint grauia, sunt ita cognata⁷⁾ sibi inuicem atque connexa, ut diuelli ac separari de sui societate uix possint. Difficillimum enim est gulae uoluptatibus deditum auaritiam uel libidinem uincere, cum una illi solatium praebeat, altera uero praesidium; tam desolata est enim absque libidine gula, quam absque auaritia destituta. Auaritia uero ipsa quodammodo se odisso uidebitur, nisi gulae libidinique deseruiat. Sed et libido penitus stare non poterit, nisi gulae, quae per auaritiam constat, foueatur auxilio. Ita, ut diximus, tria haec alterutrum

¹⁾ C. »delectu« mit einem Strich (i) durch das erste »e«. ²⁾ So mit S.; C. *erroris*. ³⁾ So C.; *diligat*? ⁴⁾ C. und mit ihm S. das sinnlose »monte«.

⁵⁾ So mit S.; C. *ad*. ⁶⁾ C. und mit ihm S. *frænis*. ⁷⁾ So mit A. (dem Antwerpener Abdruck); C. *et ita cognita*; L. (der Abdruck in der Max. Bibl. Patr. Lugd. T. VII) *sunt tamen* ita cognita.

sibi necessaria sunt, ut diuisa per sese et sequestrata esse uix possint. 4. Facilius tamen uel libido, uel gula, quam auaritia uincitur, quia illa duo, cum saturata fuerint, aliquid habere uidentur horrores, haec uero, sicut satiari nescit, ita nunquam suis amatoribus perhorrescit. Immo eo amplius ab his diligitur, quo magis augetur, et cum suis amatoribus ueterata¹⁾ sucerescit. Cupiditas²⁾ enim igni³⁾ similis est; cuius fomentum mundanarum rerum uidetur esse substantia. Adde igni³⁾ pabulum, in inensum flamma nascetur; adde auaritiae, quod suum non est, in maius incendium cupiditatis excreseat. Denique apud multos inuenies gulam libidinemque prostratam, auaritiam uero ipsi uix, qui uituperant, deuicere. Unde animaduertendum est, qualiter suos amatores obtineat, quae etiam eos subjugare sibi nititur, qui illam odisse iam coeperint. Quid ergo mirum est, si impudenter a suis cultoribus defendatur, cuius tanta uis est, ut illis nonnunquam, a quibus execrari⁴⁾ coeperit, aliqua ex parte dominetur?

II. Sed dicit aliquis, cum de diuitiis loquendi exordium sumpseris: Quid te ad auaritiam contulisti? Quasi aliud sit auarum esse, aliud habere uelle diuitias. Tam enim quis propter auaritiam diuitias quaerit, quam propter diuitias auaritiam possidet (si tamen auarus possidet et non potius possidetur); et tamdiu diuitiae subsistere possunt, quamdiu a matre, ut ita dixerim, sua, auaritia, fuerint custoditae. Auarus enim ille non est, qui⁵⁾ ex his, quae habet, indigentibus largius praerogat; et qui sua largius praerogare iam coeperit, nihil incipiet habere superfluum; et qui superfluum nihil habuerit, nec diues esse iam poterit, quia diues ex superflua possidendi nimietate censetur. Itaque ut quisque auarus esse desinit, esse cessat et diues.

III. Sed ille, inquit, auarus est, qui aliena diripit, non, qui priuata custodit. Quanti sunt autem, qui ita habeant sua, ut non ante concupierint aliena? Quisquis enim ex paupere diues efficitur, sine alieni concupiscentia hoc esse difficile potest. Satis uanum est, si eum ante rei possessionem auarum iudicas, cum concupiscit, et auaritia⁶⁾ alienum putas, cum possidere iam coeperit. Aliud est, si et⁷⁾ fornicationem exercere cupien-

¹⁾ C. und mit ihm S. das sinnlose »uenerata«. ²⁾ So C. und S. Man erwartet »Auaritia« oder einen Zusatz zu »cupiditas«. ³⁾ So mit A.; C. und L. »ignibus«. Ignibus — quorum — ignibus? ⁴⁾ C. »execrare« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«. ⁵⁾ C. »que« mit einem Strich (i) durch »e«. ⁶⁾ So C. Ab auaritia? ⁷⁾ So C. Der Sinn von »Aliud est, si et — exercere iam coeperit« ist: Etwas Anderes (nicht »Satis uanum«) ist es, wenn du auch — möchtest (was du aber unmöglich kannst). S. hat »Aliud est, si et« falsch in »Aut si« corrigirt.

tem¹⁾, antequam eam exerceat, concupiscentem²⁾ reputes, et a concupiscentia alienum credas, si exercere iam coeperit. [Si] omne³⁾, quod ante rem est, crimen est, [quod uero in re est, crimen non est⁴⁾], uide, quid esse possit in crimine. Nescio, quomodo eius rei factum defendas, cuius nec cogitationem excusabilem probes, uel qua ratione illius fructus innoxius sit, cuius uenere⁵⁾ flores ex crimine.

IV. 1. Sed haec argumenta forsitan non uidebuntur⁶⁾, nisi diuina auctoritate firmentur. Audi ergo, quid de hac re beatus apostolus censeat, uel quid auarum esse definiat. *Qui uolunt, inquit, diuites fieri, incidunt in temptationem et in laqueum diaboli et desideria multa et inutilia et nociua, quae demergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est auaritia*⁷⁾. In qua uoluntate⁸⁾, nisi fallor, auaritiam determinauit; quae uoluntas tam apud illos, qui nondum diuites sunt et fieri optant, quam apud eos, qui iam sunt et in eisdem perseuerare cupiunt, esse credenda est⁹⁾. Nam si in illis tantum uoluntatem diuitiarum esse contenderis, qui ex pauperibus effici diuites optant, interrogo te, si illi, qui iam sunt, uolunt esse, quod sunt, aut iam nolle coeperunt. Si uolunt, est ergo etiam in illis diuitiarum uoluntas, quae a cupiditate descendit, et ipsi quoque apostolicae sententiae subiacebunt; aut si¹⁰⁾ nolunt, quae illos necessitas arguet esse, quod nolunt? uel quomodo sunt, si non uolunt esse? et si pro certo esse diuites nolunt, cur non dant operam, ut desinant esse, quod nolunt? Si enim uere nolunt habere diuitias, cur non eas aut abiciunt, aut erogant, aut quolibet genere eis carere nituntur? Uel si quis auferre uoluerit, cur prohibent, cur resistunt, cur etiam saecularium iudiciorum auctoritate defendunt, cum, si uere eas habere nollent, gratulari deberent, si quis eos a re non uoluntaria liberaret? Summum enim beneficium est eo carere, quod inuitus possidens. Si quis in corpore suo alicuius languoris uitio membrum putridum habeat, puto, quod gratanter, si amputetur, accipiat, nec succenseat medico, si eam partem aut urat, aut desecet¹¹⁾, quae et ipsa nihil prosit et sanis membris

¹⁾ C. cupienti. ²⁾ C. concupiscentiam. Durch das folgende »concupiscentia« entstanden. ³⁾ C. bloss »omne«, was S. in »Nam si« corrigirt hat.

⁴⁾ Diese oder ähnliche Worte müssen hier »per Homocotelenton« ausgefallen sein.

⁵⁾ C. uenere. ⁶⁾ So der C.: Diese Dinge werden vielleicht keine Argumente zu sein scheinen. S. argumenta fortia. Argumenta forsitan fortia?

⁷⁾ 1 Tim. 6, 9. 10.

⁸⁾ So der C.; S. hat »in quibus uoluntatem«.

⁹⁾ »Est« fehlt im C. Schon von S. hinzugefügt. ¹⁰⁾ At si? Si autem?

¹¹⁾ C. descet; S. verkehrt dissecet.

adferat sua uicinitate ardorem¹⁾. Ita et, qui diuitias habere nolunt, gratius agere debent sibi eas auferentibus, nec irasci; aut, si irascuntur et auferri²⁾ sibi nolunt, promptum est uoluntatis indicium, quod iracundia defendente firmatur. Hoc enim abnuit perdere quisque, quod diligit. Nouam rem et satis incredibilem audio, nolle quosdam diuites esse, et tamen esse, quum multo facilius sit pauperem uoluntarium, quam inuitum diuitem reperiri. 2. Sed forte dicturus es: Aliud est uelle fieri, aliud uelle esse. Inter uelle fieri et uelle esse quid distat? Credo, quod ille, qui uult fieri, nondum est, ille autem, qui uult esse, iam est. Quid ergo intellegendum est, illum cupabilem esse, qui fieri uult, et alienum a culpa, quem iam esse constiterit, si in sola cupiditate, non etiam in re ipsa crimen est? Festinandum ergo est his, qui esse diuites cupiunt, citius esse, quod cupiunt, quia iuxta hanc definitionem tanto tempore noxae subiacebunt, quanto non fuerint, quod fieri cupiunt. At ubi esse coeperint, incipiunt iam nolle fieri³⁾, sed uelle esse; et cum iam non uelle fieri, sed esse coeperint, ab illa sententia exuuntur, qua secundum quosdam tamdiu rei habentur, qui fieri diuites uolunt, quamdiu non fuerint. Et si huic definitioni consensus adcommodabitur, cunctis, qui iam aliena diripiunt, ut iam superius memini⁴⁾, properandum est, ut ad diuitiarum summam perueniant. Sciant, se tum demum culpabiles fore, cum non fuerint⁵⁾, quod fieri uolunt. Haec apud homines si forte ualent, quibus creberrime uerborum affluentia et argumentorum coloribus exornata fallacia, dialectico lenocinante sermone, pro ueritate subicitur, et persuadetur, illius rei innoxiam esse possessionem, cuius est uoluntas in crimine, non apud Deum, ubi nulla tortuosae disputationis astutia, sed pura ualet simplicitas ueritatis, et diuinae determinationis sententia sua auctoritate dominabitur⁶⁾. Per quam si etiam illi puniendi sunt, in quibus sola peccandi uoluntas fuerit, multo magis hi, qui quod in uoluntate mali⁷⁾ habuerunt, opere etiam consummauerint.

V. 1. Ergo diuitiae malae sunt, inquires. Primum intellege, quid sint diuitiae, et tunc earum qualitatem callidus dispensator exequere. Tria enim ista sunt, in quae humanum genus diuiditur: Diuitiae, paupertas, sufficientia. Omnis namque homo aut diues, aut pauper, aut sufficiens sibi esse censendus est. Diuitiae sunt, quantum sensus mei intellegere tenuitas potest, plus habere, quam

¹⁾ Gluthitze, Entzündung. S. hat das Wort falsch in »languorem« corrigirt.

²⁾ C. »auferre« mit einem Strich (i) durch »e«. ³⁾ C. nolle esse fieri. S. hat den Fehler nicht corrigirt. ⁴⁾ C. meminit. ⁵⁾ So C.; S. fecerint. ⁶⁾ A. dominatur. ⁷⁾ C. in uoluntate (am Schluss einer Zeile) alii (am Anfang der folgenden).

necesse est, paupertas sufficientiam non habere, sufficientia autem est, quæ medium inter utraque temperantiæ possidet locum, non plus, quam necesse est, possidere. 2. Sed ne hanc definitionem meam putes et humani sensus spernendam censeas esse sententiam, audi sanctum spiritum in persona sapientine dicentem: *Diuitias autem et paupertatem ne dederis mihi, constitue autem mihi, quæ necessaria sunt, sufficienter*¹⁾, et animaduerte, nos superiorem determinationem non ex propriae præsumptionis iudicio, sed ex diuini spiritus auctoritate traxisse²⁾. Et qui neque diues, neque pauper esse cupiebat, sed sufficienter sibi constitui³⁾ necessaria postulabat, satis lucide manifesteque monstrauit, quod quicquid sufficientiæ uel debetur, uel augetur, partim ad diuitias, partim ad pauperiem deputandum. Quod si ita est, quid tibi uidetur bonum esse amplius habere, quam sufficit? (Quam sufficit, dico, non⁴⁾ auaritiæ, sed naturæ. Auaritiæ enim nunquam sufficere aliquid potest, etiam si totum mundum, ut est luxuriosa⁵⁾, possideat. Eo enim magis augetur cupiditas, quo materia eius contagiosa densatur⁶⁾. Credo, te aut legisse, aut legentes fortassis audisse: *Quod autem abundantius est, a malo est*⁷⁾. Quod si non legisti, aut ad aliam, si legisti⁸⁾, pertinere causam arbitraris, ex hoc certe diuitiarum qualitatem pensa, quod⁹⁾ eas uir sanctus et sapiens ita respuit, ut precibus etiam sibi postulet denegari¹⁰⁾. Considera enim, quale bonum sit, quod prudens sibi non dari poposcerit. 3. Sed nec paupertatem, inquires, habere uoluit, qui et ipsum a se efflagitat submoueri. Unde et me, quem iuxta eius uiuere sapientiam persua-des, non minus a paupertatis inopia, quam a diuitiarum debes concupiscentia reuocare et ad hoc tantum constringere, quod eum dari sibi postulasse significas, cuius mihi prudentiæ proponis exemplum. Plane ab illorum conparatione¹¹⁾, qui diuitiarum affluentiam diligunt et superflua habere non metuunt, cum¹²⁾ multos fratrum suorum

¹⁾ Prov. 30, 7 It. ²⁾ C. tran (am Schlusse einer Zeile) sis (am Anfang der folgenden). Schon S. hat richtig corrigirt. ³⁾ C. constitui (mit) zwischen »t« und »i«. ⁴⁾ So nach dem C.; S. hat das zweite »quam sufficit« gestrichen und »dico non« in »non dico« verändert (quam sufficit, non dico). ⁵⁾ C.

luxuriosa (»v« mit schwärzerer Dinte von einem Corr.). ⁶⁾ C. densatur. Schon S. hat »densatur«. ⁷⁾ Matth. 5, 37. ⁸⁾ Die Worte »aut ad aliam, si legisti« sind im Texte ausgelassen und am unteren Rande nachgetragen mit »/. voran, was auch im Texte vor »legisti« steht. ⁹⁾ C. quo. Vor »quo« ist ein Buchstab ausradirt. ¹⁰⁾ C. »denegare« mit einem Strich (i) durch das letzte »e«. ¹¹⁾ Allerdings (gewiss, sicher) im Vergleich mit denen. ¹²⁾ S. hat, weil er den Text nicht verstanden, die Worte »Plane ab eorum conparatione — superflua habere non metuunt« zum Vorhergehenden gezogen, nach ihnen einen Punkt gesetzt und mit »cum« einen neuen Gedanken begonnen.

egere conspiciant, laudandus est ille, qui superflua indigentibus erogauerit et secundum ueteris testamenti doctrinam sufficientiae fuerit quantitate contentus. Sed ille maiore laude dignus est, qui non tantum testamenti ueteris, sed et noui¹⁾ uoluerit implere mandata, praesertim cum hoc dominus et saluator noster suo tam uerbo, quam exemplo docuerit, uerbo, quod dixit: *Omnis, qui non renuntiat omnibus, quae possidet, non potest esse meus discipulus*²⁾, exemplo, quod³⁾ eum secundum adsumpti hominis formam tam⁴⁾ pauperem fuisse legimus, ut nec, ubi caput declinaret, proprium possideret. De quo et beatus apostolus testatur, dicens: *Quia pauper factus est, cum diues esset, ut illius inopia*⁵⁾ *uos locupletaremini*⁶⁾, ostendere uolens, tum maxime nos coelestibus diuitiis locupletandos fore, cum terrenas opes Christi spreuerimus exemplo, ut in nobis illud beati Ioannis⁷⁾ in omnibus impleatur: *Qui dicit, se in Christo manere, debet, quomodo ille ambulauit, et ipse*⁸⁾ *ambulare*⁹⁾.

VI. 1. Omnia autem superius comprehensa diximus, non quo illam substantiam reprehensibilem iudicemus, quae, absque aliquo quaesita¹⁰⁾ peccato, in¹¹⁾ bonis operibus erogatur, [et¹²⁾] per quam se habentibus nulla delinquendi necessitas uel occasio ministratur, sed illam, quae ex malo conquiritur, aut malorum occasiones saepe fruentibus subministrat, uel cuius in misericordiae operibus nullus est fructus, quae suis tam perniciosa adulatione blanditur¹³⁾, ut in terrenis opibus esse diuites malint, quam caelestis haereditatis locupletatione gaudere. Quantae enim adrogantiae quantaeque superbiae sit, quaeso, diligenter aduertas, illie nos ditari¹⁴⁾ uelle, ubi Christum pauperem fuisse cognoscimus, et aliquam nobis potestatem dominationis adsumere, ubi ille susceperit formam seruitutis, sicut scriptum est: *Hoc enim sentite in uobis, quod et*¹⁵⁾ *in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam*¹⁶⁾ *arbitratus est, esse se aequalem Deo, sed semetipsum*¹⁷⁾ *exinaniuit, formam serui accipiens*¹⁸⁾. Certe, quisquis Christianus dicitur, Christi se esse disci-

¹⁾ C. >none< mit einem Strich (i) durch >e<. ²⁾ Luc. 14, 26 nach Matth. 19, 21. Marc. 10, 21 und Luc. 18, 22 dem Zweck des Verfassers angepasst.

³⁾ C. que. ⁴⁾ C. tamquam. ⁵⁾ C. inopia. ⁶⁾ 2 Cor. 8, 9 wesentlich nach der It. ⁷⁾ C. >ioannis< mit >h< über der Zeile von späterer Hand. ⁸⁾ C. ille. ⁹⁾ 1 Joh. 2, 6. ¹⁰⁾ C. sita. ¹¹⁾ C. et in. Ist >et< richtig, so muss nach >peccato< >est< ausgefallen sein. Schon S. hat >et< gestrichen. ¹²⁾ Dieses Wort oder auch >uel< (s. das gleich Folgende) muss hier ausgefallen sein.

¹³⁾ C. bladtur. ¹⁴⁾ C. distare. Schon von S. corrigirt. ¹⁵⁾ In A. fehlt >et<.

¹⁶⁾ C. rapina. ¹⁷⁾ C. >sed metipsum<. Eine spätere Hand hat über >me< mit ganz kleiner Schrift >se< geschrieben. ¹⁸⁾ Phil. 2, 5 8.

pulum profitetur. Qui Christi discipulus est, debet doctoris exempla per omnia sectari, ut in discipuli et habitu et conuersatione magistri tam forma¹⁾ quam disciplina resplendeat. 2. Quae Christi forma est²⁾ in tali diuite? quae eius similitudo³⁾ in eiusmodi locuplete? quae comparatio inopiae cum adfluentia? quae communicatio humilitatis cum superbia? quid simile inter nihil habentem et superflua possidentem? Taceo iam de substantia. Uideamus, si uel morum aliqua sit diuitis similitudo cum Christo; nihil enim simile uideo. Ille elatus, hic abiectus, ille superbus, hic humilis, ille furiosus, hic mitis, ille iracundus, hic patiens, ille gloriosus, hic ingloriosus⁴⁾, ille pauperes abhorret, iste complectitur, ille uituperat, iste conlaudat. Solent nonnunquam diuites prae nimis ambitioso spiritu et superbo, quo omnem saeculi sibi gloriam concupiscunt, potestates ambire terrenas et in illo sedere tribunali, ante quod stans Christus auditus est. O humanae superbiae non ferenda praesumptio! Uideas, seruum sedere, ubi dominus stetit; et ubi ille iudicatur, hic iudicat. Quid est, Christiane? quid est Christi discipule? Non haec tui est forma doctoris. Ille ante tribunal humilis stetit; tu in tribunali, superba elatione subnixus, super stantes sedes iudicaturus⁵⁾. Tu interrogas, ille auditus est; tu iudicas, ille arbitrio iudicis subiugatus est; tu sententiam praesumptuose⁶⁾ eructas, ille innocens tanquam reus exceptit; ille regnum suum negauit esse de hoc mundo, tibi uero mundani regni tam concupiscibilis gloria est, ut eam aut ingenti pecunia compares, aut indigna et⁷⁾ laboriosa adulationis seruitute merceris⁸⁾. Et credis, te a Deo consequi, quod aut pecunia iniquitate quaesita comparas, aut indignus mercaris⁹⁾ adsecla frequenti salutatione¹⁰⁾, dimittendo¹¹⁾ caput in terram et dominum dicendo, quem inrideas, quoniam et te ille honoris nundinator inridet; et quandoque te honoratum dici gloriaris, cum ille uerus sit honor, non qui pecunia, aut indigno seruitio quaeritur, sed qui moribus mancipatur. In conspectu tuo hominis corpus et similis tibi natura aut plumbo conliditur, aut fustibus frangitur, aut ungulis scinditur, aut ignibus concrematur. Et haec uidere pia sustinent lumina et spectare Christianus patitur adfectus et non spectare tantum, uerum

¹⁾ C. formā. ²⁾ »Est« ist von späterer Hand mit etwas schwärzerer Dinte über den Text geschrieben (forma.^{est}). ³⁾ C. similitudo^{vd}. ⁴⁾ So der C.; S. hat »ingloriosus« in »inglorius« corrigirt, vielleicht mit Recht. ⁵⁾ Im C. folgen noch die Worte »forte de paupere«. Schon S. hat sie ausgelassen. Mit Recht. Sie sind offenbar ein mattes, schwächendes Glossem. ⁶⁾ C. »sūt'. ⁷⁾ C. »ant«, was S. beibehalten hat. ⁸⁾ So mit S.; C. hat »mercaris«. ⁹⁾ So mit S.; C. hat »mereris«. ¹⁰⁾ C. solutione. ¹¹⁾ C. dimittendo.

etiam inperioso fastigio carnificis exercere tormenta. Spectantem satis horreo; iam de iubente quid dicam? Mecum, iudex terrene, considera, nescio qua animi duritia ab illa passione immunis et liber es, quam tibi aequalis natura perpetitur, uel quomodo humani corporis dolor humanae non penetrat mentis adfectum. Postmodum cuicumque Christiano tanta sollicitudo manet, ut nec capere quidem somnum queat, nisi illi¹⁾ pietatis curam adhibeat, qui, te iubente, diuersarum poenarum et multiplici subpliciorum crudelitate laceratus est, et diuini iudicii magnus incutitur metus, si ei non aliquam misericordiam fecerit; et tu nihil metuis, quo ille iubente haec perpeusus est? In carcerem nonnunquam trudi etiam innoxios praecipis, quia aut gratiarum aut iniuriarum pulsaris adfectibus, et tunc tibi uideris magnus, cum dolor proprius uindicatur, et ingens cura Christianis superuenit et non medioeris diuinæ indignationis formido, si eum ibidem positum non requirant²⁾; et tu securissima mente perfrueris, quo³⁾ ille praecipiente detrusus est. Parum est enumerasse terrores, uerbera, carceres, tenebras et uincula rigida catenarum; tot necesse est sub iudice subpliciorum mortes euenire, quot⁴⁾ poenae sunt. Et hinc Christianis multiplex ad pietatis officium angor innascitur, dum se uident in cognato corpore ab auibus et feris, sepultura quodammodo denegata, lacerari atque discerpi; et tu postquam ista⁵⁾ defensor diuitiarum et honorum uindictator admiseris, securus, sublimibus fultus tapetibus, recubas, tamquam triumphalis illa praeda ponatur, conuiuas relatione detines, quem qua feritate laniatum quoue genere mortis occisum, spectante populo, humi⁶⁾ proieceris, et ne quis inter epulas tuas huius relationis horrore terreatur, legibus te dicis esse subiectum, cum paulo ante euangelii auditorem⁷⁾, aut, ut fama detulerat, disputatorem uiuere te Christi lego iactaueris. 3. Quae haec, oro te, causa est, ut inter eos, qui eodem Christianitatis uocabulo nuncupantur et eiusdem religionis sacramento censentur, sit tam magna discretio, ut alii tanta impietatis crudelitate uersentur, ut obprimere, spoliare, torquere, interficere postremo non metuant, alii uero tanto pietatis terreantur⁸⁾ adfectu, ut his inmisericordes esse uideantur, quos alii sine timore prostrauerint? Quid hoc sit, quod inter eiusdem religionis homines tantam uarietatem faciat, diligenti examinatione ponderandum est. Nunquid

¹⁾ C. viler und so auch S. ²⁾ So der C.; S. falsch *requirat*. ³⁾ So der C.; S. falsch *quar*. ⁴⁾ C. *quod* mit einem Strich durch den oberen Theil von *od*. ⁵⁾ So der C.; S. falsch *iste*. ⁶⁾ *Humi* steht im C. über der Zeile mit schwärzterer Dinte, wie von einer späteren Hand. ⁷⁾ C. *auditionem*. Schon von S. corrigirt. ⁸⁾ C. *treantur*.

non omnibus, qui Christiani dicuntur, eadem Christianitatis lex data est? aut forte duplici et diuersorum praeceptorum genere continentur, uno, quo alios ad misericordiae pietatisque officia sit necesse constringi, altero, quo alii ad impietatis crudelitatisque facta dimittantur? ¹⁾ Aut tepidior his gehennae praeparatur ignis, quibus perpetrare crudelitatem libet, illis uero calidior, quibus pietatem exercere necesse sit? Unum corpus nos esse, apostolo dicente, cognoscimus; et, si unum certe sumus, unitatis opera facere debemus. Non sit in eodem populo tanta uarietas. Perscrutemur scripturas, et, quid potius tenendum sit, diligenti ac sollicita mente pensemus et alterutrum eligamus, ut aut misericordes simus, aut, quod horret auditus²⁾, si expedit, crudelitatis professione uiuamus.

VII. 1. Sed cur ad haec sermonis textus euaserit, lector adtende. Nisi fallor de diuitibus loquebamur, quos nimia adfluentia³⁾ delibutos ad omnes, quos superius memorauimus, impietatis et crudelitatis actus⁴⁾ uoluntas saeua deducit. Unde non immerito omnium rerum prouidus Deus in scripturis fere omnibus diuitiarum cupiditatem uituperat atque condemnat, quam humani erroris causam nimirum fons scientiae patefecit. Quasi bonus medicus, qui artis suae peritia causas uoletudinis esse aut melones, aut pepones, aut ficus, aut mala, aut quaecunque pomorum genera nouerit, haec coram aegro, quanta potest, animositate uituperat et ad eius nititur uituperando adducere fastidium, sciens, illum sanari posse, si in primis occasiones infirmitatis abiecerit: ita animarum nostrarum medicus peritissimus diuitiarum concupiscentiam, quam peccatorum occasionem nouerat, ubique condemnat, et uult nobis horrere, quod noxium est, sciens a peccatis facilius dimoueri, si peccandi nobis causa deficiat. 2. Quapropter in psalmis dicit: *Nolite sperare in iniquitate et rapinam nolite concupiscere, diuitiae si adfluant, nolite cor adponere*⁵⁾. Dicit aliquis: Non generaliter hoc loco, sed specialiter uidetur non adpetendas praemonuisse diuitias. Quae enim⁶⁾ alia praecipue diuitiarum origo est, quam iniquitas et rapina? Quod hinc uel maxime probare sufficio, quod omnes paene, quos ex pauperibus uidemus diuites effici, non absque iniquitate aliqua uel rapina fieri posse cognoscimus. 3. De pauperibus qui efficiuntur, inquires; nunquid et illi, qui hoc esse ex parentum haereditaria successione

¹⁾ So mit S.; C. »quo alios — dimittatur«. ²⁾ C. auditu. ³⁾ C. abstinentia. ⁴⁾ C. locos. ⁵⁾ Ps. 62, 11. ⁶⁾ Entweder müssen vor »Quae enim« einige Worte ausgefallen sein, die den Gedanken ausdrückten, dass der gemachte Einwand unzutreffend sei, oder man hat »Uerum quae« st. »Quae enim« zu lesen. .

noscuntur, quos uel originarios diuites conuenit nominari? Illi quidem uideri possunt non ex iniquitate, sed ex iustissima haereditate possidere diuitias; sed ego non tam de diuitiarum possessione, quam de earum exordio disputabam, quod absque iniustitia aliqua difficile arbitror posse descendere. 4. Unde nosti, inquires, cuiusmodi diuitiae illae exordium habuerint, quae quando coeperint, nescis? Ex praesentibus cognosco praeterita, et ex his, quae uideo, etiam quae non uidi, intellego. Si me interrogares, ante mille annos quomodo gignebantur homines, uel iumenta, uel pecora, uel quaecumque multiplex natura animantium, ex coitu utique responderem. Et si diceres mihi¹⁾: Unde nosti? Praeterita ex praesentibus colligo, quia omnis causa²⁾, cuius nunc originem uideo, huius etiam, quando non uidebam, eandem fuisse confido. 5. Ergo diuitiae iniquitates sunt? Non dico, quod ipsae iniquitates sunt, sed existimo, quod uel maxime ex iniquitate descendunt. Et si mecum uelles³⁾ non iracundo, sed pacifico animo disputare et non illam rem, cuius amore iam captus es, animosa contentione defendere, sed, omni prauitatis intentione deposita⁴⁾, placata mente atque tranquilla rationem ueritatis audire, forte probarem tibi⁵⁾, ipsas diuitias⁶⁾ iniquum esse tenacitate nimia custodiri.

VIII. 1. Iustum ergo tibi uidetur, ut unus superfluis exuberet, alius usibus cotidianis indigeat? hic nimia soluatur adfluentia, ille detabescat inopia? iste pretiosis et splendidis et supra naturalis disciplinae necessitatem dapibus distendatur, ille nec uilibus saturetur cibis? hic amplas et innumeras pro uanissimae praesumptionis instinctu pretiosis marmoribus ornatas possideat domos, iste nec exigui saltem tuguriuli proprietate aut frigus arceat, aut ab aestu refugiat? ille infinitas possessiones et immensa terrarum spatia obtineat, iste nec ad sedendum quidem angusti cespitis propria possessione laetetur? ille auro, ille argento, ille lapidibus pretiosis et omnium rerum ubertate ditetur, iste fame, siti, nuditate et rerum omnium egestate consumatur⁷⁾? Adde⁸⁾, unde maior huiusmodi iniquitatis possit esse suspicio, quod⁹⁾ malos potissimum exuberare¹⁰⁾ opibus cernimus, bonos uero paupertatis inopia laborare. 2. Quid

¹⁾ C. »mehi« mit einem Strich (i) durch das »e«. ²⁾ So der C.; S. *omnem causam*. Falsche Corr. »Causa« in der Bed. Sache (cosa, chose). ³⁾ »Uelles« scheint von späterer Hand mit schwärzerer Dinte aus »uelis« corrigirt zu sein. ⁴⁾ C. »deposata« mit einem Strich (i) durch »a«. ⁵⁾ »Tibi« von späterer Hand mit schwärzerer Dinte ausgeführt. Es stand wohl nur »t«. ⁶⁾ »Diuitias« mit »ti« über »ia« von späterer Hand mit schwärzerer Dinte. ⁷⁾ A. *consumetur*. ⁸⁾ So der C. *Addo*? ⁹⁾ So der C.; S. *quam*, quod. ¹⁰⁾ So schon S.; C. *exuberari*.

ergo? Dicis: A Deo diuitiae non sunt? Quaecumque iustam defensionem obtinere potuerint, a Deo sunt; quae autem iniustitiae alicuius causam receperint, a Deo non sunt, quia ab omni iniquitatis suspicione esse debet alienum, quicquid Deo auctore confertur. Ante ergo probandum est, nullam in diuitiis esse iniustitiam, et tunc demum a Deo uenire credendae sunt. Certe Deum aequum iustumque confitemur, immo fontem totius aequitatis atque iustitiae. Quaero primum, quae iustitiae ratio¹⁾, quae aequitatis causa concedat, ut alius resoluatur abundantia, alius constringatur inopia. Et si Dei iudicio alios diuites, alios uero pauperes esse cognoscimus, quomodo uidemus nonnunquam recipere contraria et saepissime uaria diuersitate mutari? Quantos enim ex diuitibus pauperes nonimus, quantos iterum ex pauperibus diuites intuemur! Cum si Dei iudicio haec primo fuissent, nulla potuissent in diuersum contrarietate mutari. Oro itaque te, ut, omni animositatis contentione submota et eius rei, quam diligis, defensione sequestrata atque seposita, quae dico pura et sincera mente consideres, et uerborum meorum uim non ut tuae partis defensor, sed ut indagator ueritatis examines. 3. Certe, si inaequalitatem Deus in omnibus esse sanxisset, in cunctos eam creaturarum suarum distributionem fecisset, nec permisisset, ut essent in maioribus pares, quos in minoribus dispares esse uoluisset, et neque caeli, neque terrae, neque cuiuslibet elementi aequaliter beneficia caperent, quos inaequales esse per omnia oporteret. Considera ergo, quo more illa humano generi elementa deseruiant, quae non hominum iudicio, sed Dei arbitrio dispensantur, et uel ex pluribus pauca intellege, uel ex maioribus minora cognosce. Uide, si aëris huius beneficio plus diues quam pauper abutitur²⁾, si solis calorem amplius minusue persentit, uel quando terris pluuia datur, si maiores guttae super agrum diuitis quam super agrum pauperis defluunt, si lunae uel stellarum micantia lumina diuitibus magis quam pauperibus ministrantur. Uidesne ergo, illa omnia, quae in nostra potestate non sunt, sed Dei dispensatione³⁾ consequimur, nos aequaliter habere cum caeteris, et ea tantum, quae pro arbitraria libertate commissa ad iustitiae probationem in nostram ditionem redacta sunt, iniuste nimis et inaequaliter possidere? Sed, ut de istis taceam, ad ipsa mysteriorum sacramenta ueniamus et consideremus, si uel illic erga humani generis conditionem aliqua possit inaequalitas reperiri. Uideamus, si alia lex diuitibus, alia est lata pauperibus, si alio illi,

¹⁾ C. »rateo« mit einem Strich (i) durch das »e«. ²⁾ So der C.; S. »utitur«. Unnöthig, da »abuti« auch »aufbrauchen, verbrauchen« bedeutet. ³⁾ So mit S.; C. deo (dō) dispensatione. Deo dispensatore? S. uut. »dispensatoris Dei«.

alio isti baptismo renascuntur, si non eandem peccatorum ueniam sanctificationemque iustitiae consequuntur, si non uno omnes spiritu munerantur, si non eiusdem altaris communione uescuntur, et unius haustus sanctificatione potantur. Quod si tam in carnalibus quam in spiritualibus dispensatoris Dei erga humanum genus aequalissima indulgentia inuenitur, iam clarescere incipit, inaequalitatem illam, quae in parte diuitiarum est, non diuinae gratiositati, sed humanae¹⁾ iniquitati esse reputandam. Cur enim in minoribus dissimiles uellet, quos in maioribus fecit esse consimiles? Aut forte dignus non est, ut terrena tecum aequaliter capiat, qui caelestia sine discretionem²⁾ consequitur? Puto enim, spiritum sanctum terrenis omnibus tam honoribus quam opibus praeferendum. Et credis, eum indignum esse tecum possidere, quod minus est, qui dignus exstitit habere, quod maius est? 4. Illud etiam a te quaero, quisque³⁾ diuitias⁴⁾ a Deo dari putas, ut respondeas mihi, quibus eum dare existimes, bonisne, an malis. Si bonis, cur mali habent? si malis, cur boni possident? si et bonis et malis, cur plerique et boni et mali non habent? Quodsi dixeris, diuitias a Deo conferri bonis, a diabolo autem malis, primum quaeram, cur non omnes boni Dei munere gaudeant; deinde adiciam, non magnum esse, si hoc uideatur bonis conferre Deus, quod malis potest diabolus exhibere.

IX. 1. Ergo nunquam, inquires, cuiquam Deus inuenitur contulisse diuitias? Nonnunquam sane, nec semper, nec omnibus forte, nec ab initio. Primum, nisi fallor, Abraham a Deo diuitem factum legimus. Si nullus ante Abraham diues, qui primus a Deo diues effectus est, diuitiarum exordium a Deo uenisse non dubium est. Quid, si non pauci fuere diuites, sed etiam plurimi? Nam et reges et potentes ante eum scriptura fuisse commemorat. Non ergo initium diuitiarum a Deo, quando non is primus diues, quem primum a Deo diuitem factum esse cognoscimus. 2. Dicis itaque mihi: Quid refert, utrum primus, an nouissimus, tantum, a Deo fuisse, clarescat? Sane refert, quia illud uerum bonum definiendum est, quod a Deo principium sumpserit, illud uero potest non ita uideri bonum, cuius exordium non Dei dignatione, sed humana praesumptione⁵⁾ censetur, quamuis, aliquibus facientibus causis, post conroboratam iam usurpationem a Deo quibusdam praestitum esse uideatur: — ut rex Israelis, quem non tam Dei uoluntate, sed populi prauitate legimus ordinatum, quamuis postea etiam Dei uoluntas

¹⁾ C. humani. ²⁾ So der C.; S. distinctione. ³⁾ So der C.; S. quisquis.

⁴⁾ C. ›diuias‹ mit ›ti‹ über ›ia‹ von späterer Hand mit schwärzerer Dinte.

⁵⁾ Durch das ›e‹ von ›dignatione‹ und ›praesumptione‹ geht ein Strich (i).

accesserit, dum humanae fragilitatis iniquitatem elementi mauult lenitate corrigere, quam iusta seueritate punire; — ut sacrificia, quae in terra Aegypti filii Israelis idolis offerre consueuerant, et Deo iubentur postmodum inmolare, non quod Deus animalium aut cruore delectetur, aut carnibus, qui alibi dicit: *Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?*¹⁾ sed, ut paulatim infirmum populum et uariis iniquitatum operibus deprauatum disciplinarum suarum institutione formaret, noluit, eos usitatum consuetudinem et longi temporis serie²⁾ roboratam penitus exponere³⁾, sed in bonum interim commutare, quandoque dicturus: *Quo mihi oues holocausti tui? Non enim ad hoc te feci, ut laborares*⁴⁾ *in thure, uel mercareris mihi argento incensum, nec adipem sacrificiorum tuorum concupiui*⁵⁾, cum iam possent robustiores capere, quod adhuc infirmiores audire non poterant. Simili modo et diuitias Abrahae intellegendum puto praestitisse Deum, famulo suo, quem solum fidelem in uniuerso mundo repererat, quod iam usurpauerat humana praesumptio et summum bonum esse credebat, ut uel sic ab idolis ad Deum animos sensusque conuerterent, quem uidebant cultori suo, quod illi optimum iudicabant, tam cito quam facile contulisse. 3. Taceo, quod illo in tempore omnia figuraliter gerebantur, dicente apostolo: *Haec enim in figura nostri contingebant illis*⁶⁾. Neque enim idcirco nunc cuiquam nostrum aut per soporem coniux de lateris costa, Deo rursus fabricatore, formanda est, aut praeter uxorem etiam concubina adhibenda⁷⁾, aut quatuor coniuges pariter possidendae, quia aut lateris Adae costa in mulierem uersa est, in qua Christi praefigurabatur ecclesia a sopore passionis eius uulnerati lateris cruore formata, aut, quia Abraham praeter uxorem concubinam habuit, in quibus duorum testamentorum figuram fuisse, apostolo dicente⁸⁾, cognoscimus, aut quia Iacob quatuor uno in tempore coniuges habuisse perhibetur, in quibus uel quadriformis euangelii intellegenda doctrina est, cuius fecunditatis casta lasciuiam per duodecim noui testamenti patriarchas spiritalis sobolis multitudo innumera pullulauit, uel quatuor populorum, id est Iudaeorum et Gentilium, Samaritanorum et Sadducaeorum, Christo per fidem copulatorum praefigurabatur spiritale connubium. Si enim haec, superueniente eius rei, cuius figuram gerebant, ueri-

¹⁾ Ps. 50, 13. ²⁾ C. seriē. ³⁾ So der C. »Exponere« ist hinauswerfen, über Bord werfen, wegwerfen. S. hat das Wort ohne Noth in »deponere« corrigirt. ⁴⁾ C. labrares. ⁵⁾ Jes. 43, 22—24 und Jer. 6, 20 It. ineindegemischt und sehr frei nach der Erinnerung angeführt. ⁶⁾ 1 Cor. 10, 11. ⁷⁾ C. »concubinā adhibenda« mit radirtem über dem zweiten »a« von »adhibenda«. ⁸⁾ Gal. 4, 22 ff.

tate, cessarunt et¹⁾ iam exercenda non sunt, quamuis aliquando fuisse noscebantur, cur non et diuitiis Abrahae aliquid mysticum fuisse credamus, ut²⁾ alicuius post futurae rei³⁾ imaginem fuerit necesse cessare? Denique quid de eo scriptura testatur, aduerte, quid dixerit illi Deus: *Exi de terra tua et de cognatione tua et de domo patris tui, et uade in terram, quam tibi dixerō*⁴⁾. Et post eadem scriptura refert, quod diues effectus est. Ergo per Deum diues factus est, qui propter Deum pauper extiterat. Pauper enim extiterat, et parentes et patriam relinquens (quod hac ratione factum esse, cui ista nisi⁵⁾ legere nolenti sit dubium?), ut ostenderetur, eum in futuro per Deum caelestes diuitias consequi posse, qui propter ipsum in praesenti sua cuncta spernendo pauper esse uoluisset. 4. Quod de Abraham diximus, hoc de caeteris sentiendum est. Nam, si uolueris me ad Dauid et ad Salomonis⁶⁾ uel caeterorum, quos illo in tempore fuisse diuites⁷⁾ legimus, exempla prouocare, et ego te ad reliquam eorum formam prouocabo, quae tibi nunc ob alterius temporis et noui testamenti necessitatem iam per omnia sectari non conuenit, nec in diuitiarum causa forte conueniet. Nam si idcirco expetendas esse credis diuitias, quia sanctum Abraham et Dauid et Salomonem diuitem fuisse, scriptura intimante, cognoscimus, multa alia de his eadem scriptura testatur. Dicit enim, illos carnaliter circumcisos, sabbati otiosam habuisse custodiam, neomenias et scenopegias⁸⁾ et caeteras legis caerimonias obseruasse, refert insuper, eos plures uxores et innumeras concubinas, ut de Salomone legimus, habuisse. Ergo et tibi haec omnia eorum ritu exercenda sunt, si illorum exemplo diuitiae adpetendae. Aut, si haec tunc tempore aliqua credis mysteriorum ratione praefigurata et tam diu exerceri⁹⁾ debuisse, quamdiu eius rei, quae mystice praefigurabatur, ueritas nondum aduenerat, cur non et de diuitiis similiter intellegas, maxime cum scias, omnia paene, quae apud ueteres gesta sunt, imaginarie cucurrisse? 5. Deinde quale est, ut, qui Christi iubetur uiuere exemplo, sancti Abrahae et caeterorum magis uitam formamque sectetur? Interrogo te, cuius morte reparatus es? cuius cruore, cuius passione liberatus es? quis pro salute tua indignissima conuiciorum audiuit¹⁰⁾ obprobria? quis infirmitates tuas suscepit, uel aegritudinum tuarum causas et insanabilia uulnera abstulit? quo aegrotus et iam

¹⁾ So der C.; S. falsch »ea«. ²⁾ C. et. Schon S. hat »ut«. ³⁾ Im C. fehlt »rei«. ⁴⁾ Gen. 12, 1. ⁵⁾ So der C.; S. nisi ista. ⁶⁾ C. Salomonis. ⁷⁾ So der C. Bei S. fehlt »diuites«. ⁸⁾ C. scenopegias. ⁹⁾ C. »exercere« mit einem Strich durch das letzte »e« (i). ¹⁰⁾ Cod. audi. (»uit« mit schwärzerer Dinte über der Zeile, wohl Corr.)

morti obnoxius usus es medico? cuius caput pro peccatorum tuorum sentibus spinea est compunctum corona? cuius sputaminibus dedecorata facies? cuius maxillae palmis sunt a Iudaeis uerberata? quis, ne tu in perpetuo¹⁾ flagellareris, flagella sustinuit? quis felle et aceto potatus est? quis patibulo suspensus? quis maledictum crucis pro tua maledicta et abominabili uita²⁾ sustinuit? cuius uulnere tua curata sunt uulnera? quis te ad uitam reduxit a morte? quis de inferis reuocauit ad caelos? Non patriarcha, non propheta, non alter quicumque sanctorum, sed Jesus Christus Dominus. Ipse enim spes nostra, ipse salus, ipse redemptio, ipse nobis imitandus, ipse sequendus, ipsi debemus omne, quod uiuimus, cuius constat esse, quod sumus. Nam satis iniquum est, nos, eius persona sprete atque contempta³⁾, qui haec omnia pro nostra salute tolerauit, eos magis imitari uelle, qui pro nobis nihil tale perpassi sunt, quamuis suo tempore Deo placuisse noscantur. Dicit beatus apostolus Petrus: *Quia Christus passus est pro uobis, uobis⁴⁾ relinquens exemplum, ut sequamini uestigia eius⁵⁾*. Eius scilicet, non cuiuscunque alterius. Qui cum, adsumptis tribus discipulis⁶⁾ secum, ascendisset in montem, ac Moyses et Helias, in quibus legis et prophetarum figura monstrata est, illic subito adparuissent, uox apostolis e caelo patris intonuit: *Hic est filius meus dilectus; hunc audite⁷⁾*! Hoc est: Nolite priora⁸⁾ meminisse, et antiqua nolite cogitare. Ecce noua, quae ante futura promiseram, nunc exhibui⁹⁾. *Hunc*, inquit, (non¹⁰⁾) Moysen iam, nec Heliam, a quibus Iudaicarum caeremoniarum custodia praedicabatur, quae erant Christi tempore cessaturae, sed illum, quem uenturum et magis audiendum lex et prophetae promiserant, qui uenit non legem soluere, sed adimplere. Adinplet enim legem, cum eam ueram ostendit. Ueram enim¹¹⁾ ostendit, quando per se cessare facit, quae ill.¹²⁾ cessatura praedixerat. Et de antiqua lege legem produxit nouam, et nouum testamentum promulgauit ex uetere, ut magis ac magis legis et prophetarum praedicta

¹⁾ So der C. ²⁾ »Uita« mit ganz kleinen Buchstaben über dem Text. Wohl nachgetragen. ³⁾ Das »p« von »contempta« steht über der Zeile mit schwärzerer Dinte. ⁴⁾ So der C.; in A. fehlt das zweite »uobis«; L. nobis, uobia. ⁵⁾ 1 Pet. 2, 21. ⁶⁾ Im C. steht nach »discipulis« und vor »secum« »dominus« (dñs). ⁷⁾ Marc. 9, 7; vgl. Matth. 17, 5 und Luc. 9, 35. ⁸⁾ C. propria. Schon S. hat dieses Wort richtig in »priora« corrigirt. ⁹⁾ Die Worte »Nolite — exhibui«, mit denen der Verf. die citirte Stelle erklärt, sind größtentheils aus Jes. 43, 18. 19 in. (vgl. auch Jes. 48, 3. 6) entlehnt. ¹⁰⁾ S. hat »Non, inquit, Moysen iam«. Im C. beginnt der Satz mit »Hunc«, und fehlt »non« nach »inquit«. ¹¹⁾ So der C., dem auch S. folgt. Man erwartet »autem« oder bloss »Ueram ostendit«. ¹²⁾ So nach dem C.; S. »illa quae«.

subpleret¹⁾, quibus continebatur: *De Sion procedet lex, et uerbum Domini ab Hierusalem*²⁾. Et alibi: *Donabo eis testamentum nouum, non secundum testamentum, quod disposui patribus eorum*³⁾. In quibus omnibus aduertendum est, nos iam non antiquorum imitatores oportere esse, sed Christi, nec tam ueteris testamenti praecepta seruare debere, quam noui.

X. 1. In quo ergo Christus nobis imitandus est? In paupertate, nisi fallor, non in diuitiis, in humilitate, non in gloria saeculi, non concupiscendo⁴⁾, sed contempnendo⁵⁾. Et quae noui testamenti praecepta obseruanda sunt? In primis illa, quibus per diuitiarum contemptum peccatorum aufertur occasio. Unde Dominum eum sequi cupientibus et suo discipulatu se offerrentibus nihil prius praecepisse inuenies, quam diuitiarum mundique contemptum, sicut ibi⁶⁾ offerrenti se, ut sequeretur, qualiter sequi deberet, ostendit, dicens⁷⁾: *Uulpes foveas habent, et uolucres caeli nidos, filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet*⁸⁾. Hoc est dicere: Uide, si talis potes esse discipulus, ut talem sequaris magistrum; pauperem enim pauper celerius⁹⁾ sequitur, nam diues, praesidente fastidio, dedignatur. Cesset nunc falsa allegoria, ubi ueritas adstruitur, et ubi lectoris non fauor quaeritur, sed profectus, nec scribentis ingenium promitur, sed rei integritas. 2. Item alibi: [*Si uis perfectus esse*¹⁰⁾], *uade, uende, omnia, quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis; et ueni, sequere me*¹¹⁾. Uides et huic non prius ad perfectionis gradum sequendi licentiam datam, quam sua omnia distraxisset et pauperibus erogasset. Sed peccata, inquires, iubetur, ut uendat. Et ubi tam stultum, nisi forte, qui ita intellegit, reperiet emptorem? Nescio, quis pretio comparet, quod etiam gratuito molestum est possidere. Sed diabolus, ais, emptor est. Quaero: Quod pretium ab illo uenditor accipiet, uel quibus, quod a diabolo acceperit, pauperibus erogabit? Sed de populo [Iudaeorum¹²⁾] dictum est, cuius figuram adolescens ille portabat. Nunquid solus Iudaeorum populus diues, aut illi soli regni caelestis gloria patet? In legalibus, inquires, praeceptis diues erat; ergo legis mandata

¹⁾ So Schon S.; C. praedicata subpleret. ²⁾ Jes. 2, 3. Mich. 4, 2.

³⁾ Jer. 31, 31 It. Was ›donabo‹ anbetrifft, so s. Sab's Anm. z. St. fin.

⁴⁾ So mit S. Der C. hat ›concupiscentiis‹; ›ti‹ ist doch, wie es scheint, in ›d‹ verwandelt. ⁵⁾ C. contempnendi. ⁶⁾ So der C. Es ist wohl ›alicubi‹ zu lesen. ⁷⁾ C. dicis. ⁸⁾ Matth. 8, 20. ⁹⁾ C. ›celerius‹ mit einem Strich (i) durch das dritte ›e‹. ¹⁰⁾ Diese Worte müssen dem Folgenden nach im C. ausgefallen sein. S. hat dies nicht gesehen. ¹¹⁾ Matth. 19, 21. ¹²⁾ ›Iudaeorum‹ ist im C. ausgefallen. Schon von S. ergänzt.

praecipitur distrahere. Et hic emptorem quaero, uel: Quomodo dato pretio tradere iubetur, quod gratis acceperat? Sic tractant, sic argumentantur, sic disputant, qui incubare diuitiis malunt, quam Christi mandata seruare, et qui pecunias magis, quam regni gloriam diligunt. 3. Item alibi idem Dominus: *Nisi quis renuntiauerit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus*¹⁾. Quid et hic dicturus es? Peccatis, credo, renuntiare praeceptum, non rebus. Et potest quis ante Christi discipulatum omnibus se exuere peccatis? Et si potest, quid illi amplius iam Christi magisterio conferendum est? uel in quo eius doctrina egebit, qui iam per se iustus effectus est? Sed²⁾ illud quaero, si peccata possidentur, aut possident. Si possidentur, de illis dictum uideri poterit: *Omnis, qui non renuntiauerit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus*; si uero possident, nulla ratio permittit, ut de possidentibus intellegatur, quod de possessione sit dictum. Sed, ut euidentius clarescat, peccata magis possidere, quam possideri, ipsum Dominum ausculta dicentem: *Omnis, qui facit peccatum, seruus est peccati*³⁾. Seruus, ut reor, non possidet, sed possidetur. Quod si ita est, uelitis nolitis diuites, de mundanis rebus intellegi hoc necesse est. 4. Sed, cum perspicua ratione constiterit, haec non de peccatis, sed de rerum dici substantia, ad aliam se conferre solent intellegentiam, dicentes: Haec quidem de terrenis facultatibus intellegenda sunt, non semper tamen, nec omnibus, sed certis personis certisque temporibus imperata⁴⁾, id est⁵⁾ apostolis⁶⁾, quibus Dominum sequi erat per diuersa necessitas, et illo in tempore, quo primum Christianae religionis exordia pullulabant, et ita credentes persecutionum crebrior procella uastabat, ut in suis subsistere finibus suaeque possidere non possent. Quapropter necesse erat persecutionum inpetum declinantibus sua cuncta distrahere, ne ea fugiendi necessitate penitus perderent. Nunc autem, propitio Domino, omnibus paene hominibus Christianis, ipsis etiam regibus et potestatibus Christi iugo colla subdentibus, tempora esse pacifica atque tranquilla et ab omni persecutionum infestatione secura, [ideoque⁷⁾ non necesse esse, quempiam sua uel erogare, uel uendere, cum hoc non tam religionis ratio, quam necessitas persecutionis exegerit. O auaritiae ingenium! non deest illi, quod respondeat, ut, quod diligit, non amittat. Sed quod haec non ita

¹⁾ Luc. 14, 33. ²⁾ So der C. Wohl kurz für: Sed, haec missa facio; illud quaero. Oder sollte ›Et‹ zu lesen sein? ³⁾ Joh. 8, 34. ⁴⁾ C. sperata.

⁵⁾ C. idē, was S. falsch ›idem‹ gelesen hat. ⁶⁾ S. hat in Folge seiner falschen Lesung von ›idē‹ zu ›apostolis‹ ›praecipit‹ hinzugefügt, was der C. nicht hat. ⁷⁾ Dies oder Aehnliches muss hier ausgefallen sein.

sint, clara et manifesta ratione constabit. 5. Ut autem ad illud¹⁾ primum respondeam, quod intellegere uolunt, solis apostolis dictum sua cuncta distrahere: Quando adolescens ille accessit, qui Dominum consuluit, quibus bonitatis meritis posset uitae aeternae praemium promereri, — quaero, si iam inpletus erat numerus apostolorum, quando ista dicuntur. Puto, quia iam. Cur ergo et illi dicitur: *Si uis perfectus esse, uade, uende omnia, quae habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis, et ueni, sequere me*²⁾, si hoc tantum apostolos erat necesse perficere? Aut certe illi, qui in Actibus apostolorum sua cuncta uendebant, et alii uenditorum pretia ante eorum ponebant pedes, alii per semet³⁾ pauperibus erogabant⁴⁾, cur hoc facere uoluerunt, si solis apostolis facienda cognouerant? Aut si per ignorantiam generaliter dictum putabant, quod specialiter fuerat inperatum, tam eorum inperitia⁵⁾ erudiri apostolica scientia debuisset, quam inperitiae factum auctoritate cohiberi per posteros⁶⁾. (Quid? quod non solum prohibitum non est, [sed] insuper etiam⁷⁾ ad posteritatis imitationem cum quadam praedicationis laude conscriptum⁸⁾)? Quodsi aliis faciendum non esset, tam arceri primum debuisset, quam nullius scripturae memoria ad aemulandum posteris reseruari. 6. Cur Ananias et Sapphira ob subtractam pecuniae partem morte mulctati sunt, si ne hoc ipsum quidem, quod obtulerant, obferre debuissent? Non enim debuerant, si, solis apostolis facienda esse, cognouerant. Quia mentiti sunt, inquires. Quid enim et apostolus de re superflua uoluit esse sollicitus, uel quid tam graui⁹⁾ supplicio eius fallaciam condemnauit? Tam enim contempui debuit mendacium rei non necessariae, quam nec ueritas exigere. Praestat enim non perficere, quod nec inchoare debueras. 7. Et si¹⁰⁾ solis apostolis hoc erat necesse seruare, cur et ipsi postmodum alios suo uiuere exhortantur¹¹⁾ exemplo, et tam diuitiarum, quam totius mundi contemptum in omnibus paene epistolis suis praedicant, sicut beatum Paulum ad Corinthios scripsisse legimus: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*¹²⁾, et iterum: *Uolo, omnes homines esse, sicut me ipsum*¹³⁾. Quod frustra¹⁴⁾ facient¹⁵⁾, si id facere omnino nec poterant¹⁶⁾, nec debebant¹⁷⁾. Non enim debe-

¹⁾ C. autē. ^{ad} illud (>ad< mit schwärzerer Dinte über der Zeile, doch kaum von späterer Hand). ²⁾ Matth. 19, 21. ³⁾ So der C.; S. falsch >alii se ipsos<. ⁴⁾ Act. 4, 34. 35. ⁵⁾ C. inperitia< mit einem Strich (i) durch das zweite >e<. ⁶⁾ Die folgenden Geschlechter hindurch. Propter posteros? ⁷⁾ Im C. fehlt >sed<. S. hat >sed etiam< ohne das >insuper< des C. ⁸⁾ C. conscriptum. ⁹⁾ C. >grauē< mit einem Strich (i) durch >e<. ¹⁰⁾ >Si< fehlt im C. ¹¹⁾ C. exhortatur. ¹²⁾ 1 Cor. 11, 1. ¹³⁾ 1 Cor. 7, 7. ¹⁴⁾ C. frustra. ¹⁵⁾ C. faciet. ¹⁶⁾ C. poterat. ¹⁷⁾ C. debeat.

bant¹⁾, si hoc tantum erat apostolis inperatum. Et cum dicit: *Uolo, uos sine sollicitudine esse*²⁾, puto illum diuitiarum adnuntiasse contemptum, quas quisque³⁾ habuerit, absque ingenti sollicitudine esse non poterit. Denique, si sequitur: *Qui sine uxore est, cogitat, quae Domini sunt, quomodo placeat Deo, qui autem cum uxore est, cogitat, quae sunt huius mundi, quomodo placeat uxori*⁴⁾: uide quam te⁵⁾ a mundi sollicitudine alienum esse optauerit, de quo te nec cogitare quidem uoluit. Hoc et Philippensibus testatur et dicit: *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestrae innolescant apud Deum*⁶⁾. Interrogo conscientiam diuitum, si nihil de diuitiis suis curant, si nihil inde solliciti sunt, si nunquam earum causa a psallendi, orandi, legendi uel cuiuslibet diuini operis retrahuntur officiis, si causarum uel litium inquietudine⁷⁾ uacant, si contra Domini uel apostoli eius dictum saecularia nunquam iudicia adire coguntur, si nulla illis mancipiorum uel finium uel cuiuscunque causae calumniae suscitantur, per quas et a dominico opere retrahantur⁸⁾, et diuinæ legis transgredi mandata necesse sit. 8. Quapropter et beatus Iohannes apostolus dicit: *Nolite diligere mundum, neque ea, quae in mundo sunt! si quis dilexerit mundum, non est caritas [Patris]*⁹⁾ *in illo; quia omne, quod in mundo est, concupiscentia carnis et oculorum est et ambitio saeculi. Et mundus transibit et concupiscentia eius; qui autem fecerit uoluntatem Dei, manet in aeternum, sicut et Deus manet in aeternum*¹⁰⁾. Oro te, ut horum dictorum uim solerti animo et mente perpendas. *Nolite, inquit, diligere mundum et quae in mundo sunt.* Quomodo non diligitur, quod magna cum auditate possidetur? Nemo enim, quod non diligit, aut¹¹⁾ cupiditate teneat¹²⁾, aut quaerat¹³⁾. *Si quis autem dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo.* Quid amplius dicere potuit, quam non esse amorem Dei, in quibus amor sit saeculi? 9. Ergo, inquires, diuitiae a Deo non sunt? Quis igitur aurum, quis fecit¹⁴⁾ argentum? quis lapides pretiosos subdidit creaturae? Cuius nutu terra fundata est? uel cuius inperium¹⁵⁾ uniuersa

¹⁾ C. debebat. ²⁾ 1 Cor. 7, 32. ³⁾ C. quisq; S. quisquis. ⁴⁾ 1 Cor. 7, 32. 33. ⁵⁾ C. quante. ⁶⁾ Phil. 4, 6. ⁷⁾ So der C.; S. falsch ›inquietudini‹. ⁸⁾ So mit S.; C. retrahuntur. ⁹⁾ ›Patris‹ ist, wie kaum zu bezweifeln, im C. ausgefallen, da es nicht nur die citirte St. hat, sondern auch der Verf. weit. unt. bei Wiederholung von *Si quis* — *in illo*. S. hat es nicht ergänzt. ¹⁰⁾ 1 Joh. 2, 15—17 It. ¹¹⁾ So der C.; S. tanta. ¹²⁾ Der C. hat ›teneat‹, doch mit fast ausradirtem ›a‹ und mit mit ›t‹ in Verbindung gesetztem ›e‹. S. hat ›tenet‹. ¹³⁾ So der C.; S. hat ›quaerit‹. ¹⁴⁾ C. facit. Schon S. hat ›fecit‹. ¹⁵⁾ Der C. ›inperio‹, was S. beibehalten hat. Ist ›inperio‹ richtig, so muss man ›producta sunt‹ oder ›prodierunt‹ lesen.

produxit? nonne Dei? Quis hoc negabit, nisi qui¹⁾ aut stultus, aut impius est? Non idcirco tamen a Deo uidebuntur esse omnes diuitiae, quia eius res sunt, quae in unum congestae diuitiae appellantur. Ego enim diuitias, ut iam superius definitum est, non aurum non argentum, non aliam quamcunque creaturam, sed superuacuum non necessariae possessionis affluentiam dico. Quae utrum ex Deo sit, quem fontem aequitatis atque iustitiae credi necesse est, tuo iudicio derelinquo. Constat enim, Deum praedicta creasse cum omnibus, non tamen, ut unus infinita possidendi affluentia locuples²⁾ fieret, alius nimia conflictaretur inopia, sed ut omnes aequali lance et pari iure possiderent, quod aequitatis auctor indulserat. 10. Beatus quoque Petrus ad praedicta consentit, cum dicit: *Qui uocauit nos propria uirtute et gloria, per quam³⁾ maxima et pretiosa nobis promissa donauit, ut per haec efficiamini diuinae consortes naturae, fugientes eius, quae in mundo est, concupiscentiae corruptionem⁴⁾*. Ex hoc arbitror manifestissime patere, non solum apostolos mundanam substantiam debuisse contempnere, sed⁵⁾ etiam illi postmodum caeteros, ut ipsum⁶⁾ faciant et suo uiuant exemplo, hortantur et docent, dominicae sententiae memores, qua continetur: *Ite et docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eos seruare omnia, quaecumque praecepi uobis⁷⁾*. Et alibi: *Quae uobis, inquit, dico, omnibus dico⁸⁾*.

XI. 1. Contemplentur nunc has sententias diuitiarum patroni [et uideant⁹⁾], an ullis¹⁰⁾ permiserit diuitias, qui omnia, quaecumque apostolis iusserat, etiam caeteris seruanda persuasit. Dicis forsitan: Propter difficultatem temporis inperatum est, eo quod sua possidere non possent, quibus adsiduos persecutionum inpetus erat necesse uitare. Primo quaeram, ubinam hoc legeris, uel quae tibi scriptura testata sit, quod credentes eiusdem temporis fugae uel persecutionis causa sua omnia distraxerint¹¹⁾. Aut quomodo et Hierosolymis et per alias ciuitates conlocabantur ecclesiae, si sua omnibus erat necesse deserere? Restat, ut dicas, de extraneis conlocatas¹²⁾, et peregrinis magis persecutores pepercisse, quam ciuibus. 2. Sed esto, consentiam tibi, quod aut possessiones, aut domos, aut quaecumque alia

¹⁾ C. quia (am Ende einer Zeile, »aut« am Anfang der folgenden). ²⁾ C. locupres. ³⁾ C. quem. Schon S. hat »quam«. ⁴⁾ 2 Pet. 1, 3. 4. ⁵⁾ Der C. »quo«. Schon S. hat dies in »sed« corrigirt. ⁶⁾ So der C. ⁷⁾ Matt. 28, 19 fg. ⁸⁾ Marc. 13, 37. ⁹⁾ Diese oder ähnliche Worte (et considerent, et perpendant) scheinen hier im C. ausgefallen sein zu müssen. ¹⁰⁾ C. solis; S. nullis. ¹¹⁾ So mit S.; der C. »distraxerant«. ¹²⁾ So der C.; S. falsch »collocatis«.

immobilia esse poterant, a deserentibus distrahi fuerat necesse, eo quod ab iisdem circumferri per diuersa non possent. Nunquid et pecuniae portari aut circumferri non poterant? uel aliquid fugientes impediabant, cum quis eo sit in fugiendi uel peregrinandi necessitate constantior, quo fuerit sumptuum ubertate securior? Iam, si domos, aut agros, aut quaecumque distrahebant alia [fugae causa eos uendidisse sit credibile, quæro¹⁾], cum ante apostolorum pedes uenditorum pretia deponebant, quæ ad fugae subsidium magis reservare debuerant, si eius necessitate sua cuncta distraxerant. 3. Sed bene est, quod hunc²⁾ calliditatis sensum ex nimia auaritiæ dilectione uenturum omnium praescius Dominus ante prospexit et omnem eius machinam ualidissimo diuinitatis suae sermone destruxit, quando non solum possessiones multas, sed etiam pecuniam habentibus difficillimae comparationis exemplo regni coelestis introitum denegauit. Qui si hoc fugae uel persecutionis causa dixerat, nummariam saltem possessionem indulgere debuerat, qua adiutus fugiens securus ad peregrina discederet. 4. Illud uero quale est, quod quosdam discipulorum illius fuisse diuites uolunt, cum alios persecutionis causa nihil habere potuisse contendunt? Quomodo sibi haec cohaerere sufficiunt? Aut enim fuerunt aliqui diuites et iam non persecutionis obtentu sua quidem uidebantur cuncta distrahere, quando aliis licebat propria possidere; aut si persecutionis causa sua omnibus erat necesse distrahere³⁾ quomodo diuites aliqui esse potuerunt? Necesse est enim, de duobus alterum definiri, quia utrumque simul non potest conuenire. Aut enim diuites fuerunt, et persecutio nullum coëgit distrahere, quæ habebat, aut si coëgit, omnes coëgit, et nulli diuites esse potuerunt. 5. Et quomodo, inquires, Zachaeum publicanum et Ioseph ab Arimathia diuites fuisse legimus? Tu uideris, qui alio tractatu adseris, ob difficultatem temporis, non ob religionis deuotionem sua omnia cunctis necesse fuisse distrahere. Ego enim, sicut diuitem illo in tempore aliquem discipulorum Christi fuisse nego, ne eius fallax uideatur esse sententia, qua definitum est, nonnisi sua contempnentes eius posse esse discipulos, ita non persecutionis⁴⁾, sed religionis causa eos sua distraxisse et erogasse contendo. Sed de persecutionis causa satis iam superius disputatum est, et manifestissime demonstratum est⁵⁾, eos non ob eam uendidisse sua, qui nec uenditorum pretia sibi reseruauerint. Pauca nunc de Ioseph

¹⁾ Worte, wie diese, müssen hier im C. angefallen sein. S. hat dies nicht wahrgenommen. ²⁾ C. *adhuc*. Schon S. hat dies in ›hunc‹ corrigirt.

³⁾ C. *distribuire*. ⁴⁾ C. ›persecutiones‹ mit einem Strich (i) durch das letzte ›e‹ als Correctur. ⁵⁾ S. hat ›est‹ weggelassen.

et Zachaeo dicamus. 6. Si hunc¹⁾ Ioseph etiam post Christi fidem diuitem putas, quia scriptura eum diuitem nuncupet, erit et Matthaeus publicanus, quoniam post apostolatam publicanus cognominatus est. Sed, hanc esse scripturae consuetudinem, nouimus²⁾, ut quosdam dicat esse, quod fuerant³⁾. Sicut Abigail adhuc uxorem Nabal Carmeli nuncupat, cum, uiro priore defuncto, ad Dauid matrimonium transmigrasset, et sicut, qui ex gentibus Christo crediderant, etiam post fidem gentes appellat, et alios multos, quos nunc commemorare prolixum est. Eodem ergo modo et Ioseph diuitem esse dictum credam, non quia erat, sed quia fuerat, ne male intellegendo⁴⁾ Christi discipulo derogasse uideamur. Et si uere diues non fuit, inquires, unde tanta aromata comparauit? Ut taceam, quod non legis eum, sed Nicodemum, quem nusquam discipulum scriptura nominat, comparasse, magnum reuera argumentum diuitiarum est centum librarum aromatis pretium. Quod pauper etiam in eo praesertim loco, quo uilius distrahi certum est, habere facile potuisset. Zachaei uero exemplum, in quo diuitiarum patrocinio suffragetur, non intellego⁵⁾, quod non modo diuitiis non consentaneum, sed contrarium uideo. Quid enim de eo scriptura refert? Quod, recepto Domino non magis habitaculi sui quam fidelissimi pectoris hospitio, nulla exhortationis interueniente doctrina, sponte dixerit: *Ecce dimidium ex substantia mea do pauperibus, et, si quid aliquem fraudauit, quadruplum reddo*⁶⁾. Quo intellegi datur, eum, apud se ratione discussa, mediam substantiae partem in ratione fraudis expendisse, aliam uero, quae remanserat, pauperibus erogasse, ut illius beatitudinis particeps esse posset, quae pauperibus repromissa est. 7. Nam⁷⁾ quod inter caetera diuitiarum argumenta⁸⁾ proponere solent, passionis in tempore, postquam a Domino⁹⁾ recesserunt, ad sua remeasse discipulos, inperite satisfaciunt, cum hoc non modo eorum parti non prosit, immo contrarium sit, si¹⁰⁾ hi, qui Dominum sequi non poterant, nisi sua cuncta spreuissent, ad sua redire non possunt, nisi cum Dominum derelinquunt. Unde intellegi datur,

¹⁾ C. hunc; v ist mit schwärzerer Dinte geschrieben und rührt von einem späteren Corrector her. ²⁾ Der C. »nouerimus«, was S. beibehalten hat. ³⁾ Der C. »fuerint«. Schon S. hat »fuerant«. ⁴⁾ C. »intellegendo« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«. ⁵⁾ C. »intellego« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«. ⁶⁾ Luc. 19, 8. ⁷⁾ Da »Nam« im Vorangehenden Nichts hat, worauf es zurückgehen kann, so muss zwischen »repromissa est« und ihm Etwas ausgefallen sein, was dem Folgenden nach ungefähr den Gedanken ausdrückte: Das bisher Angeführte und Widerlegte ist von dem, was sie zur Vertheidigung des Reichthums vorgebracht haben, noch das Scheinbarste. ⁸⁾ C. argumenta (v mit schwärzerer Dinte von späterer Hand). ⁹⁾ C. dō (Deo). ¹⁰⁾ Man erwartet »siquidem«.

sequentium esse sua contempnere, ad sua remeare uelle deserentium. Denique scriptum est: *Uenit hora, ut dispergami quisque in sua, et me solum relinquantis*¹⁾. Si placet, quod Dominum reliquerunt, placeat, quod iuxta quorundam intelligentiam ad sua remeasse dicuntur. Unde et nobis timendum est, si ad nostra redire uoluerimus, ne Dominum relinquamus. Haec diximus saluo eo, quod apostolos non ad sua, id est bona, ut quidam coacte nimis et uiolenter sentire cupiunt, remeasse, sed in sua, id est fugae loca, dispersos esse, credendum est. Neque enim dixit, ut reuertamini quisque in sua, sed ut dispergami. De fuga, nisi fallor, illo in tempore agebatur, non de alicuius aut auaritiae, aut concupiscentiae occasione. Nam satis absurdum est, ut eos ad propria, quae iam non habebant, redisse²⁾ arbitremur, quos ante resurrectionem Domini magis uno in loco timoris causa fuisse legimus, quam unumquemque in propria domo uel possessione habitasse. Quin etiam, si³⁾ sua recuperare uoluissent, temporis spatium defuisset. Quantum enim interuenit temporis inter Domini passionem et resurrectionem, ut recipere sua potuissent credantur uel ad propria remeasse? Praesertim cum centum quinquaginta fere millibus passuum illorum prouincia ab eo loco, quo Dominus passus est, sequestrata noscatur, Galilaea scilicet, cuius patriae eos fuisse satis certum est, sicut in Actibus apostolorum ab angelo dictum legimus: *Uiri Galilaei*⁴⁾! Et alibi: *Nonne hi omnes Galilaei sunt*⁵⁾? 8. Illo etiam utuntur exemplo, quod in beati Iohannis euangelio de matre Domini continetur: *Et suscepit illam discipulus ille in sua*⁶⁾. In sua bona, inquit. Primum quaero, quae bona piscator in aliena prouincia habere potuerit, qui nec in sua satis idoneus fuisse credendus est, etiamsi nihilum contempsisset. De sancto enim Iohanne Zebedaei filio dictum est, quem patrem cum nauicula et retibus ad sequendum Dominum intra Galilaeae terminos reliquisse scriptura testatur. Uel quomodo, etiamsi ante habuerat, quae iam contempserat, possidebat? Et qualiter intelligendum⁷⁾ est: *Suscepit illam discipulus ille in sua*? In sua ut matrem scilicet, non in sua bona. Hoc enim illi a Domino fuerat inperatum, ut eam, donec resurgeret, materno ueneraretur affectu, ut eius uita filii solatio foueretur. Denique sic scriptum est: *Et dixit Iesus matri suae: Ecce filius tuus*⁸⁾! Non dixit: Ecce hospes tuus! Et discipulo dicitur: *Ecce mater tua! Et suscepit illam*

¹⁾ Joh. 16, 32. ²⁾ So der C. ³⁾ Der C. „Quia si etiam“, was S. hat stehen lassen. ⁴⁾ Act. 1, 11. ⁵⁾ Act. 2 7. ⁶⁾ Joh. 19, 27. ⁷⁾ C. „intelligendum“ mit einem Strich (i) durch das zweite „e“. ⁸⁾ Joh. 19, 26.

*discipulus in sua*¹⁾, ut matrem utique, non in possessione, quia non de habitationis necessitate, sed de pietatis solatio agebatur.

XII. 1. Ueniamus igitur ad illam famosissimam propositionem, qua sibi rationabiliter argumentari uidentur saeculi amatores, dum sub specie pietatis perfectiora euangelica praecepta minime custodiri debere contendunt. Aiunt enim: Si omnes sua erogare uoluerint et nihil sibi penitus seruare, unde postmodum pietatis et misericordiae opera, eorum exhausta materia, celebranda sunt? Uel quomodo pauperes excipiendi sunt, ubinam hospites suscipiendi, unde cibandi esurientes, sitientes potandi, si substantia mundana defuerit? 2. Magnus reuera in his misericordiae et pietatis affectus est, quibus plus de pauperibus, quam de Deo cura est. Atque utinam de pauperibus et non potius de diuitiis, quas sub obtentu pauperum, sub necessario conantur pietatis titulo defensare, non intellegentes, idcirco egere alios, quod alii superflua possideant. Tolle diuitem et pauperem non inuenies. Nemo plus, quam necessarium est, possideat, et, quantum necessarium est, omnes habebunt. Pauci enim diuites pauperum sunt causa multorum. 3. Illud autem quale est, quod adpetimus, quod nusquam perfectis praeceptum est, et nolumus facere, quod praeceptum est? Dictum enim nobis est, ut nihil habeamus. Nihil uero habentibus nusquam aliquid de misericordiae operibus inperatum est. Uide ergo, quam peruersum quamque contrarium sit, ut propter illud, quod non est mandatum, dissimulemus facere, quod mandatum est, et, quod iussum non est, formare²⁾ uideamur, ne, quod iussum est, impleamus. 4. Sed dices: Si pauper fuero, unde eleemosynam faciam? Quasi alicubi non habenti tibi eleemosynam facere praeceptum sit, aut, ut semper facere possis, diuitiarum affluentiam possidere³⁾. Debuerunt ergo haec et apostoli Domino respondere, cum aut beatos pauperes diceret, aut, caelestis regni possessores non posse esse diuites, definiret, si non magis Christi praeceptum, quam diuitias cogitassent, quae per occasionem pauperum defenduntur. 5. Quaeris itaque: Quis misericordiae opera faciet iam, si omnes sua contempnendo ad perfectionis gradum nitantur ascendere? Cur autem non putes, uniuersos posse et pietatis gradum et perfectionis implere, praesertim cum scias, paulatim singulos fidei incremento proficere. Duo certe populi esse uidentur ecclesiae, qui eundem Christum dominum confitentur, catechumenorum scilicet et illorum, qui ex catechumenis diuini lauacri sancti-

¹⁾ Joh. 19, 27. ²⁾ So der C. (schaffen, ins Werk setzen, bewerkstelligen, vollbringen). ³⁾ So der C.; S. hat «aut — possidere» in «aut semper facere possis diuitiarum affluentiam possidendo» corrigirt.

ficatione purgantur; nec quisquam baptizandus erit, nisi prius catechumenus fuerit. Et cum, hos duos esse, necesse sit, ad unum tamen ambo festinant. Nec ideo omnes aut non poterant, aut non debebant ad eundem populum peruenire, quia, inter initia duos esse, manifestum est. Cur et non de causa misericordiae et perfectionis similiter sentias, quod omnes quidem pietatis gradus perfici in primis debeant, et nihilominus tamen conari perfectionis culmen ascendere, nec ideo misericordiae gradum euacuari, quia ad perfectionem omnes transire contendant, sicut nec catechumenorum, quamuis cunctos fideles esse conueniat, quia, ut dixi, praedeterminatim ad perfectiora transitur. Nam, ut¹⁾ de humanis traham exempla, in oratoris schola multi gradus sunt, et tamen omnes ad eum, qui primus est, currunt. Nec ideo tamen posteriores penitus deseruntur, quia ad primum uniuersi peruenire contendunt. 6. Uereris enim, si tu diuitias, si etiam omnem mundi substantiam spreueris, ne non sit, qui misericordiam faciat. Nunquid solus in toto mundo possessor es²⁾, ut metuas, te successorem habere non posse? Nolo, auaritiam tuam uel misericordiae, uel pauperum causa praetextuue defendas; tu, quod tuum est, perfice, ad superiorem gradum de inferiore³⁾ conscende. Locus tuus uacuus non est. Quocumque enim aut nuper baptizato, aut catechumeno accedente supplebitur.

XIII. Dicis forsitan: Et unde mihi uitae alimenta, si mea euncta contempsero? Ecce nunc agnosco causam, propter quam diuitiae forsitan defenduntur, euidenter, et cui caetera argumenta deseruiunt, paruam scilicet fidem⁴⁾, quam frustra sub misericordiae titulo uelare contendimus, dum pollicenti Domino minus credimus et dicenti: *Nolite cogitare, quid manducetis, aut quid bibatis, neque quid induamini! Haec enim gentes inquirunt. Scit enim pater noster, quia horum omnium indigetis. Quae-rite ergo primum regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia apponentur uobis*⁵⁾. Qui exiguitatem fidei nostrae caeli uolatilium et liliorum agri confundit exemplo. Et ne consuetudinaria intellegendi prauitate hoc solis apostolis dictum esse censeret, adiecit: *Haec enim gentes inquirunt*, non alii praeter apostolos Christiani. Credis certe his omnibus, quae tibi diuina uoce promissa sunt. Credis, te, cum mortuus fueris et in puluerem fauillamque digestus, de eodem corporis tui cinere per resurrectionis gratiam non modo in pristinum, uerum in meliorem, immortalitatis scilicet et incorruptionis, statum esse reparandum.

¹⁾ C. et. ²⁾ C. »possessor.es«. Man sollte nicht »possessores« lesen.

³⁾ C. »inferiore« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«. ⁴⁾ C. paruam scilicet fidei; S. parua scilicet fide. ⁵⁾ Matth. 6, 25. 31—33 It.

Et credis, si dignus esse uolueris, te caelestis regni gloria locupletandum. Credis, etiam splendore solis decorandum. Quid maius est? omnia ista praestare, an praesentis uitae substantiam exhibere? Si praesentis uitae substantia etiam¹⁾ uno horum multo inferior est, cur non credas, eum tibi minora exhibere, quem confidas etiam maiora praestare? Qui enim illa, quae superius memorauimus, repro-misit, aeque ipse pollicitus est, quod nobis nihil cogitantibus²⁾ abundarent omnia. Si non credimus, quod minus est, nescio, quomodo probemus, nos credere, quod maius est.

XIV. Sed confusionis est, inquires, ut ab aliis accipiat, qui aliis dare consueuerat. Si confusionem timebas, quid te illi mancipare uoluisti, cuius sacramenta huius mundi confusionibus plena sunt? Nam et natiuitas ipsius et passio et tota secundum adsumpti hominis formam uitae decursio non modicam praestant incredulis³⁾ confusionem. Sed quid dicit de talibus Dominus: *Qui me confusus fuerit coram hominibus, et ego confundam eum coram patre meo, qui in caelis est*⁴⁾. Uides ergo, quod iam non propter misericordiae opus, sed propter humanam confusionem diuina erubescimus praecepta seruare. Carnaliter nimis sapimus et humani magis sensus ducimur intellegentia, quam diuini uigore, unde grauiter et uehementer erramus. Omnem Christi et discipulorum eius erubescimus uitam, et, Christianos nos esse⁵⁾, censemus. Confundimur in humilitate, in pauperie, in abiectioe uestium, in uilitate simplicium ciborum, in ignobilitate saeculi, in obtrectionibus⁶⁾, in subsannatione, in obprobriis, in illis paene omnibus, in quibus tam Christum, quam eius apostolos gauisos fuisse cognoscimus. Contra gloriamur in superbia, in diuitiis, in claritate uestium, in suauitate escarum, in nobilitate saeculi, in humanis laudibus et caducis. Et quisque⁷⁾ ad nos in Christi forma pauper aduenerit, de quo scriptum est, quia *non habuit speciem, neque honorem, sed facies eius exhonorata est*⁸⁾, iudaico ritu exasperatur, inridetur, inluditur et sicut ille, cuius formae similitudinem gerit, seductor et perfidus iudicatur. Si quis uero, quamuis infidelis et diuersis flagitiorum criminibus inuolutus, adueniat eximius habitu et uestium dignitate praeclarus, contra apostoli interdictum pauperibus cunctis, quamuis sancte conuersantibus, ante-

¹⁾ So der C.; S. etiam substantia. ²⁾ So mit S.; der C. cogitantibus.

³⁾ So der C.; A. in incredulis. ⁴⁾ Matth. 10, 33 It. vgl. Marc. 8, 38 und Luc. 9, 26 It. S. hat *confusus* und *confundam* irrig in *confessus* und *confitebitur* corrigirt. S. Sab. z. d. angef. Stt. und Rönch, It. u. Vulg. p. 354 f. Ausg. 1. ⁵⁾ So der C.; S. etiam. ⁶⁾ C. obtreccionibus. ⁷⁾ So der C.; S. quisquis. ⁸⁾ Jes. 53, 2 f. It.

ponitur, et Christi formae saeculi habitus antefertur¹⁾. Et talia exercentes, Christi nos²⁾ habere sensum uel Christum³⁾ credimus, qui in his paene omnibus, quibus Christi repraesentatur forma, confundimur, et in cunctis, quae ad honorem saeculi pertinent, gloriamur! Certe post Christum doctores nostros esse apostolos credimus. Quid ergo erubescimus eorum exemplo uiuere, quorum nos discipulos confitemur?

XV. Sed melius est mihi de proprio uiuere, quam de alieno sperare. Quantum ad humanam sapientiam spectat, melius esse censetur, quantum uero ad diuinam, puto meliores fuisse apostolos, qui de alieno sustentabantur, quam qui propria possidebant. 2. Et quomodo, inquires, Paulus apostolus dicit: *Mementote uerbi Iesu; ipse enim dixit: Beatius est magis dare quam accipere*⁴⁾? Et quomodo uel ipsum, uel eius apostolos legimus accepisse? Nunquid beatiore erant, qui dabant, quam qui accipiebant? Si beatius est magis dare, quam accipere, accepit et a Macedonibus Paulus, sicut ipse testatur et dicit: *Nam id, quod deerat mihi, adimpleuerunt fratres, qui uenerunt a Macedonia*⁵⁾. Et si beatius est dare⁶⁾, quam accipere, beatiore Macedones Paulo accipiendi sunt, quos eidem dedisse cognoscimus. Quid et de illo adolescente dicimus, qui sua iubetur cuncta distrahere? cui hoc Dominus non modo non inperasset, uerum etiam uolentem facere prohibuisset, ne, erogatis suis, iam, unde daret, non haberet, si semper beatius erat dare, quam accipere. Neque enim de Christi doctrina uel suspicari quidem fas est, quod eos minoris beatitudinis fecerit, qui potuerant esse maioris. Uel quomodo illi dicitur: *Si uis perfectus esse, uade, uende omnia tua*⁷⁾, si beatius est dare, quam accipere, cum, ubi maior beatitudo sit, illic uideatur⁸⁾ esse perfectio. Et alibi Dominus dicit: *Nisi quis renuntiauerit omnibus, quae possidet, non potest esse meus discipulus*⁹⁾. Quod si¹⁰⁾ beatius est dare, quam accipere, dare autem non potest, ut quidam uolunt, semper¹¹⁾, nisi qui possessionum proprietate adfluenter exuberat, et qui adfluenter exuberat, suis omnibus non renuntiat, et qui suis non renuntiat secundum Domini definitionem eius non potest esse discipulus: quid ergo dicemus? quod beator esse possit, qui Christi discipulus non fuerit, quam qui esse

¹⁾ Vgl. Jac. 2, 1 ff. ²⁾ So der C.; S. Christianos. ³⁾ So der C. Christi formam? ⁴⁾ Act. 20, 35. ⁵⁾ 2 Cor. 11, 9. ⁶⁾ S. magis dare. »Magis« steht nicht im C. ⁷⁾ Matth. 19, 21. ⁸⁾ C. uidetur. ⁹⁾ Luc. 14, 33. ¹⁰⁾ Der Cod. hat »Et si«. Unpassend und wohl durch das »Et« in dem vorangehenden »Et alibi etc.« veranlasst. S. hat »Et« beibehalten. ¹¹⁾ Der C. »ut quidam semper uolunt«, was S. beibehalten hat. Man könnte auch »dare autem non potest« semper, ut quidam uolunt« lesen.

poterit? Quod si ita intellegi nefas est, cur ergo sic definiuit¹⁾, quod, nisi quis suis omnibus renuntiasset, suus non posset²⁾ esse discipulus? Cum sciret, eos beatiores fore, qui haberent, unde darent, quam quos oportebat accipere, a discipulatu suo pauperes magis, quam diuites repulisset³⁾. Congruum enim erat, quod illi potius Christi discipuli haberentur, qui beatitudinis poterant esse maioris. Quod si pauperes magis elegit, constat illos maioris beatitudinis esse, qui electi sunt, quam qui refutati. 3. Quod si ita est, quomodo intellegendum est: *Beatius est magis dare quam accipere*? Ut opinor, factum facto melius est, non persona persona⁴⁾, id est datum accepto, non dator acceptore beatior est. Sed ut manifestius, quod dico, fiat, aliquo utar exemplo. Cum a quolibet laico episcopus uel presbyter accipit, laici illius datum melius est, quam episcopi uel presbyteri acceptum; quia ille, cum dat, aliquid iustitiae operatur, isti⁵⁾ uero, cum accipiunt, neque iustitiae, neque iniustitiae aliquid fecisse credendi sunt. Non ideo tamen beatior erit aut episcopo, aut presbytero laicus, quia opus opere uidetur esse praeclarius.

XVI. 1. Cacterum, si ille semper, qui dat, summam beatitudinem obtinere credendus est, et semper dare non poterit, nisi qui opulens fuerit, quomodo Dominus frequenter diuites uituperat et pauperes laudat, cum illi magis laude digni sint, qui beatitudinis esse possint maioris? Sed malos diuites uituperat⁶⁾, inquires. Nunquid sic legisti: *Vae uobis diuitibus*⁷⁾ malis? Uel quid opus fuit, addi titulum diuitiarum, si non etiam propter eas condemnationis sententiam dirigebat? Sed si hominum proprie malitiam increpabat, dixisset simpliciter: *Vae uobis malis*! Si non generaliter diuites uituperat, sed malos tantum, si et boni erunt, debuit illos ubicunque laudasse. Et quomodo de malis eum dixisse uis: *Vae uobis diuitibus*! debuit et de bonis dicere: *Beati diuites*! Dicit plane, beatos esse, sed⁸⁾ pauperes⁹⁾, ut magis ac magis illam partem, cuius contrarietatem beatificat, humiliasse monstretur. Et hic credo dicturus es: Bonos pauperes laudat. Quid ergo paupertatis titulum addidit, si nullam in ea bonitatis praerogatiuam seiebat posse subsistere? Nam sicut diuitias in uituperationis sententia non nominasset, nisi aliquod in eis uituperationis meritum peruidisset, ita in beatitudinis praedicatione nunquam paupertatem nominasset, si nullius eam uirtutis suffragatricem esse sensisset. Defecerant reuera Dei Uerbo sermo-

¹⁾ C. definitur, was S. beibehalten hat. ²⁾ C. und mit ihm S. *potest*.

³⁾ C. *reppulisset*. ⁴⁾ C. *persone*. ⁵⁾ So oder auch *hi*; ist wohl zu lesen *st. illi*, was der C. hat. S. hat *illi* beibehalten. ⁶⁾ A. *uituperant*. ⁷⁾ Luc. 6, 24. ⁸⁾ So der C.; S. hat *sed* gestrichen. ⁹⁾ Luc. 6, 20.

num uocabula, quibus additis aut mali increparentur, aut conlaudarentur boni! Exceptis earum rerum titulis, quae secundum quosdam nec obesse poterunt, nec prodesse, dixisset: Uae uobis homicidis, aut adulteris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus, aut alterius cuiuscunque criminis uitio se mancipientibus. Quid in uituperationis causa, exceptis omnibus criminibus atque flagitiis, solas diuitias nominat, quasi qui omnium nonnunquam eas materiam nouerit esse culparum? Quid iterum in beatitudinum laudibus, exceptis omnium uirtutum titulis, solam nuncupat paupertatem, si non omnium eam causam sciebat esse uirtutum? Et si non proprie aut in¹⁾ diuitias inuehitur, aut paupertatem conlaudat extollens, debuit alicubi aut laudasse diuites, aut pauperes uituperasse. Cum autem generaliter tam diuites uituperat, quam pauperes conlaudat, clare satis manifesteque monstrauit, se tam diuitiarum cupiditatem sententiae suae auctoritate damnasse, quam paupertatis titulum extulisse.

XVII. 1. Illud etiam adicio, quod nullus ambigere²⁾ sapientium poterit, diuitias absque omnium iniquitatum generibus difficile posse conquiri. Maxime enim aut mentiendi studio, aut furandi arte, aut fraudandi infidelitate, aut rapiendi uolentia, aut adulterandi temeritate quaeruntur. Nonnunquam uero aut uiduarum spoliis, aut pupillorum oppressione, aut iniusta donatione, aut, quod multo crudelius est, effuso innocentium sanguine colliguntur. Quod si ita est, quid ergo nobis intellegendum est, eam rem, quae tanta facinorum uarietate quaeritur, Deo auctore³⁾ praestari⁴⁾? Absit, absit a sensibus nostris intellegentiae huius impietas! Deus enim omnia superius comprehensa aut nondum facta prohibet, aut perpetrata condempnat. Unde nulla ratione uideri potest, eam a Deo conlatam esse substantiam, quae per illa sit conquisita⁵⁾, quae prohibet. 2. Sub diuersorum haereditatibus, inquires, mihi diuitiarum cumulus adcreuit. Et hoc iniquissimum, si, legitimis haeredibus exclusis, tu aliena possides bona, quae tibi non sine aliqua potuerunt praestigiae aut⁶⁾ uolentiae necessitate conferri. Sed esto, nihil intercesserit, et spontanea tibi uoluntate conlata sint. Iusti autem uiri est, quod iniusta uoluntate donatum sit, nolle suscipere. Iniuste enim donatur, quod, pauperibus forte parentibus omissis, extraneo confertur haeredi. 3. Unde non inmerito Dominus opum affluentiam arguit atque condempnat, quarum concupiscentiam uniuersorum criminum causam

¹⁾ »In« fehlt im C. ²⁾ Der C. »ambigere« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«. ³⁾ So der C.; S. Dei auctoritate. ⁴⁾ Der C. »praestare«. ⁵⁾ C. »conquisita«, wie es scheint, mit einem Strich (i) durch »e«. ⁶⁾ »Aut« fehlt im C.; S. hat »et« ergänzt.

esse cernebat. Quis enim sapiens aut prudens dubitet, cupiditatem fontem esse omnium malorum, radicem scelerum, culparum fomitem, delictorum materiam, propter quam nec terra, nec maria, nec ullus omnino locus aut secure inhabitatur, aut sine pauore transitur? Huius igitur concupiscentiae causa praedones in fluctibus, in itineribus latrones, in uicis et urbibus¹⁾ fures et in omni regione raptores. Propter hanc circumuentiones, rapinae mendacia, periuria, falsa testimonia, fraudes, impietates, crudelitates et quaecunque esse nefandorum facinorum genera esse possunt. Huius causa cotidie innocentium sanguine terra polluitur, spoliatur pauper, miser opprimitur, nec uiduis aut orphanis²⁾ parcitur. Propter hanc omnibus paene momentis lex diuina contempnitur, et assiduis praeuaricationum generibus decretum caeleste uiolatur. Huius causa nonnunquam expugnatur pudor, castitas uincitur³⁾ et per illicitas uoluptates impudens libido bacchatur⁴⁾. Per hanc saepe parricidia partim uotis, partim operibus perpetrantur. Dum quis ad diuitiarum possessionem nimia et impatienti audiditate festinat, mortem parentibus aut optat, aut inrogat. Harum causa etiam maleficiorum infausta et nec effabilis, [nec] nominanda impietas⁵⁾ discitur, et ad omnium turpium non minus quam criminorum artium studia prosilitur. Per has peruertuntur⁶⁾ mores, animi quoque uiolantur et omnis bonae indolis natura corrumpitur. Denique quotusquisque diues sine elatione, sine adrogantia, sine tumore, sine superbia, sine fastu? Quis, quamuis sit in paupertate mitis, humilis, patiens, benignus et lenis, non, accedentibus diuitiis⁷⁾, aut tumore inflatur, aut superbia extollitur, aut impatientia concutitur, aut ira succenditur, aut furore grassatur? Quando opulens conditionis suae aut fragilitatis memor est? Quando se⁸⁾ non ita obliuiscitur, ut neque esse⁹⁾ hominem putet? Uel quomodo putat, qui superbo nimis et elato fastigio naturae suae aspernatur nosse consortes. Et eo se, quo deterior est, cum cupit non esse, quod homo est, aestimat esse meliorem¹⁰⁾, ingentibus miser inuolutus malis et tantorum forsitan peccatorum seruus, quantarum

¹⁾ Der C. hat ›turpibus‹ st. ›et urbibus‹. ²⁾ C. orphanis. ³⁾ C. uincitur. ⁴⁾ C. uaccatur, was S. falsch in ›vagatur‹ corrigirt hat. ⁵⁾ C. infausta et nec affabilis nominanda impietas. S. nec fausta. nec affabilis impietas. Infausta et ineffabilis, nec nominanda? ⁶⁾ So schon S.; C. saepe reuertuntur. ⁷⁾ Im C. ist das ›non‹ vor ›accedentibus‹ hier wiederholt. ⁸⁾ So der C.; S. sui. ⁹⁾ Die Worte ›neque esse‹ stehen mit etwas schwärzerer Dinte über der Zeile. ¹⁰⁾ Alles von ›Et eo se — esse meliorem‹ nach dem C., doch mit Ausnahme von ›se‹, statt dessen derselbe ›fe‹ hat (eof eqno). S. hat, was der C. giebt, in ›et eis deterior est, cum cupit non esse quod homo est. Aestimat sese meliorem‹ verändert.

diuitiarum dominus. Dedignatur inopem, qui illo eo forte morum integritate sit ditior, quo rerum facultate pauperior est, et in humili habitu nec Domini sui contemplatione mulcetur. Audias illum dicentem deinde hunc abiectum, mendicum, ignobilem, et hic dicere aliquid nobis coram positus audet et in his pannis de morum nostrorum conuersatione tractare et conscientias nostras per rationabilem disputationem ueritatis agnitione¹⁾ pulsare! Quasi solis diuitibus loqui concessum sit, et ueritatis ratio opibus magis, quam sensibus debeatur.

XVIII. 1. Non frustra ergo Dominus eam rem ubique paene arguit atque condempnat, cuius cupiditatem omnium scelerum seminarium nouerat. Nec inmerito diuitibus per difficillimi exempli comparationem regni caelestis quodammodo aditum clausit, quos malorum omnium causa²⁾ inlaqueatos uidebat. *Facilius, inquit, camelus per foramen acus transibit, quam diues in regnum caelorum*³⁾. Quid de tam euidenti loco diutius aliquid disputare necesse est, nisi tantum diuites admonere, ut tunc demum sciant, se caelestis gloriae possessores fore, cum aut tam magnum acum repperint, per cuius foramen camelo⁴⁾ sit transire possibile, aut tam modicum camelum, cui etiam acus angustissimus aditus penetrabilis sit. (Quod⁵⁾ si hoc penitus impossibile est, quomodo illud, quod adhuc impossibilius definitur, implebitur, nisi forte, bene dispensatis opibus suis, diues sufficiens aut pauper ingredi contendat, quo opulens intrare non poterat. 2. Sed non de camelo dictum est, inquires, cui per foramen acus transire penitus impossibile est, sed de camelo⁶⁾, id est de nautico quodam fune. O humanae cupiditatis circa diuitiarum amorem nimia et non ferenda uersutia, ut usque ad funium nomina⁷⁾ perueniret, tantum ne affluentem mundi substantiam minuere cogeretur! Quam beata esset, si erga Dei dilectionem tanta animi sollicitudine laboraret! Sed mens terrenis amoribus occupata caelestem non recipit caritatem. Hoc tamen miserrimum argumentum est et⁸⁾ nusquam diuitibus profuturum. Quasi possibilis sit, tam magnum funem acum transire, quam camelum, id est animal illud notissimum, penetrare. Adhuc parum scrutatus es, nondum dignam defensionem, per quam securus a caelesti sede extraneus degeres, inuenisti. Quid tibi cum nauibus, quarum tam uasta sunt instrumenta, quam fortia? Inter lanificia magis inquisitionis huius adhibenda est sollertia, si uel illic filum aliquod, quod came-

¹⁾ So mit S.; der C. hat agnitionem. ²⁾ A. causam. ³⁾ Matth. 19, 24. Marc. 10, 25. Luc. 18, 25. ⁴⁾ Der C. hat hier und im Folgenden mit einer Ausnahme überall »camellus«. S. Georges s. v. ⁵⁾ C. und mit ihm S. aut. ⁶⁾ Hier hat der C. »camelus«. ⁷⁾ C. nominum. ⁸⁾ C. aut, was S. beibehalten hat.

lus¹⁾ dicatur, inuenias. Inridenda est paululum huiusmodi hominum stultitia, quamuis semper sit deffenda miseria, ut nouerint, sibi illa²⁾ apud Dominum minime argumenta profutura³⁾, quae hominibus etiam habentur in risus. 3. Sed superioris, ais⁴⁾, definitionis difficultatem inferiore condiit⁵⁾, immo etiam penitus aboleuit⁶⁾, dicendo: *(Quae impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Dominum⁷⁾).* Sane possibilia non modo diuites cum suis omnibus et impedimentis et diuitiis⁸⁾ caelo recipere, uerum etiam camelos ipsos. Si de possibilitate Dei agitur, a regno eius nullus esse inuenietur extraneus, quia nihil Deo impossibile reperitur. Et quomodo superior poterit stare sententia, quae aut dici non debuit, si diuina erat potentia rescindenda, aut si debuit dici, rescindi omnino non potuit? 4. Sed⁹⁾ restat intellegi, qualiter dictum sit, possibilia apud Deum¹⁰⁾ esse, quae apud homines impossibilia uidebantur. Cum abnueret Dominus¹¹⁾, siue in omnibus diuitem, siue tantum pecunias habentem regnum caeleste percipere, discipuli¹²⁾, qui necdum perfectae scientiae plenitudinem possidebant, apud quos diuites ex Iudaica institutione adhuc magni habebantur, eo quod aliquotiens¹³⁾ pro¹⁴⁾ nimia possidendi¹⁵⁾ affluentia misericordiae opera exercere uiderentur, nondum scientes, quod uniuersae legis transgressor haberetur, qui uel unius mandati praeuaricator existeret, audita dominica sententia, desperationis moerore percussi sunt, retractantes apud se atque dicentes: Si etiam illis, quibus per diuitiarum substantiam omne pietatis officium implere possibile est, per tam ardui exempli comparisonem caelestis regni aditus¹⁶⁾ denegatur, quid de mediocribus pauperibusque censendum est, quibus nulla misericordiae materia subpetit¹⁷⁾? Aliquid¹⁸⁾ ita eos sensisse, ex eorum responsione monstratur. *Quis ergo, inquirunt, saluus esse poterit?* quasi nullus saluus esse possit, si salui diuites non fuissent, aut¹⁹⁾ in illis tantum uniuersi humani generis summa

¹⁾ So der C. ²⁾ C. illā. ³⁾ C. profuturā. ⁴⁾ »Ais«, was der C. hat. fehlt bei S. ⁵⁾ Der C. hat über dem »t« von »condiit« ein ganz kleines d, wie es scheint, von des Schreibers Hand. S. condicit. ⁶⁾ C. abolebit. ⁷⁾ Matth. 19, 26. Marc. 10, 27. Luc. 18, 27. C. dominum (dñm). ⁸⁾ C. uitiis. Schon S. hat dies in »diuitiis« corrigirt. ⁹⁾ C. und mit ihm S. »Et«. ¹⁰⁾ So der C. (dñm); S. Dominum. ¹¹⁾ So der C. und nach ihm A.; L. abnuere uideatur. ¹²⁾ S. percipere. Discipuli. Aber mit »discipuli« beginnt der Nachsatz zum Vordersatz: »Cum abnueret« etc. ¹³⁾ So der C.; S. aliquoties. ¹⁴⁾ L. prae. ¹⁵⁾ So mit L.; A. possidente; der C. »possidentia« durch den Einfluss von »adfluentia« entstanden. ¹⁶⁾ C. additus. ¹⁷⁾ C. subpedit. ¹⁸⁾ Einigermassen, ungefähr so; S. hat das, was der C. giebt, »alqd«, mit einem Strich durch »l« und »d« »At quod« gelesen. ¹⁹⁾ S. fuissent. Aut in illis.

consisteret, cum multo pauperum turba numerosior¹⁾ sit, et inter mille inopes uix locuples unus appareat. Unde respondetur illi: *Quod impossibile est apud homines, possibile est apud Deum*²⁾, id est: Quod humano sensui uidetur impossibile, ut quis absque³⁾ diuitiarum abundantia saluus esse possit, hoc apud diuinam scientiam multo possibilis est⁴⁾, cui magis humilis et sancta paupertas, quam superba et iniqua diuitiarum iactantia complacet; cuius etiam hoc bonum absque malo esse difficile potest⁵⁾, dum praestatur non tam diuinæ misericordiae promerendae gratia, quam humanae conciliandae gloriae causa. 5. Sed regnum caelorum, inquires, diuitibus Dominus, non aeternae uitae perceptionem denegauit, quia non statim a uita excluditur, cui caelestis regni possessio interdicatur, eo quod sit et uita cum regno et uita sine regno. Omnis enim, qui regnat, uiuit, non omnis, qui uiuit, regnat. Primum quaero a te⁶⁾ illius uitae locum, quam⁷⁾ extra regni finem esse determinas; deinde, si hi, qui uitam⁸⁾ sine regno habebunt⁹⁾, salui esse poterint. [Respondes¹⁰⁾]: Credo, salui. Et quomodo apostoli dicunt: *Quis ergo poterit saluus esse*¹¹⁾? si regnum tantum sciebant diuitibus denegatum? Unde aperte manifesteque monstratur, ubi regnum est, illic esse et uitam, et ubi uita sit, ibidem salutem esse, et ubicunque salus non sit, illic nec uitam esse, nec regnum, et eos, qui extra regni terminos fuerint, saluos esse non posse. 6. Sed populus gentilium, inquires, camelus est appellatus, qui¹²⁾, quamuis omnium esset uitiorum generibus deprauatus et nihil in se rectum habens, quia cameli in modum Christi se fidei subiecit atque substrauit, facilius per foramen acus, hoc est angustiae uiae¹³⁾ tramitem, introiturus praedicatur, quam diues, id est Iudaeorum populus, in regnum caelorum. Quod Iudaeorum populus diues non possit¹⁴⁾ intellegi, iam superius disputatum est. Nunc uero, an gentilium populum camelum nuncupari conueniat, peruidendum. Primum quaero, quae ratio exegerit¹⁵⁾, ut haec causa tanta nominum diuersitate obscuraretur, uel quid prohibuerit, gentilium populum proprio nomine uocitari, aut quae causa poposcerit, ut appelletur¹⁶⁾ alieno. Dicis, quia antedicti animalis more diuersorum esset flagitiorum iniquitate distortus. Nulla ergo in Iudaeis prauitas erat; aut, si erat,

¹⁾ So nach dem C.; A. *unversior*, L. *uniuersalior*. ²⁾ So der C. dñi. S. Dominum. — Luc. 18, 27. ³⁾ C. *atque*. ⁴⁾ C. und mit ihm S. *sesse*. ⁵⁾ So der C. Man hat entweder ›hoc‹ zu streichen oder anzunehmen, dass nach ›bonum‹ Worte, wie ›quod facit‹, ausgefallen sind. ⁶⁾ C. *adde*. ⁷⁾ So der C.; S. *quem*. ⁸⁾ So der C.; S. *etiam*. ⁹⁾ C. *habebant* und mit ihm S. ¹⁰⁾ Dieses Wort oder ›dicis‹ muss hier ausgefallen sein. ¹¹⁾ Matth. 19, 25. Marc. 10, 26. Luc. 18, 26. ¹²⁾ C. und mit ihm S. *quia*. ¹³⁾ C. *uia*. ¹⁴⁾ C. *posses*; S. *posset*. ¹⁵⁾ C. *exigerit*. ¹⁶⁾ Appellaretur?

cur non et isti eiusdem comparationis notantur exemplo? Uel quomodo cameli comparatio hominibus peccatorum uitio deprauatis conueniat¹⁾, scire desidero. Quia rectum corpus non habet, inquires. Quasi²⁾ aliquod animal sit, quod in lineae modum recto tramite deducatur, et nullam corporei status aut curuaturam habeat, aut flexuram, maxime illud³⁾, quod ex diuersorum membrorum diuersitate consistit. Et quamuis multipliciter aut incuruatum sit, aut inflexum, natura sua⁴⁾ rectum est. Et, si quod habet, naturaliter possidet, uitio caret. Et si uitio caret, quomodo homini non natura, sed uoluntatis arbitrio deprauato comparari poterit? Quod naturali tenore formatur, inreprehensibile debet iudicari. 7. Cur ergo, dicis, ipse Dominus nunquam homines animalibus comparat, ut Chananæos⁵⁾ canibus, ut Herodem uulpi, ut apostolos ouibus, ut malos et pseudoprophetas lupis⁶⁾? Ista⁷⁾ non tam⁸⁾ ad⁹⁾ corporis habitudinem, quam ad morum similitudinem referuntur, qui nec in¹⁰⁾ ipsis animalibus absque aliquo naturalis motus gubernantur arbitrio. Sed bene aut Herodem uulpem dicis, aut Chananæos¹¹⁾ canes, aut cæteros his appellationibus¹²⁾, quibus a Domino uocati sunt. Ubi legis, gentes camelos dictas¹³⁾, ut et tu eas¹³⁾ ita debeas nuncupare? Quodsi nusquam scriptum est, quomodo propria audes usurpatione præsumere, quod nullius scripturae auctoritate firmatur? Uel qua lectione instructus didicisti, quod foramen acus angusta uia intellegi debeat? Aut si uere ita sentiendum est, quomodo per illam camelus, id est populus cunctis delictorum iniquitatibus deprauatus incedat, quam paucorum iustorum esse dominicæ sententiæ auctoritate sancitur? Aut enim gentium populus camelus uitiorum prauitate erit et, quamdiu hoc fuerit, angustam uiam intrare non poterit, aut, si, omni infidelitatis et prauitatis errore deposito, recti itineris callem ingredi meruerit, iam camelus dici non poterit. 8. Expositis his, quæ cum secundum quorundam intellectum antedicti animalis fecerant uocabulo nuncupari, ita fiet, ut hoc loco camelus siue secundum historiae ueritatem, siue secundum allegoriæ fallaciam¹⁴⁾ foramen acus intrare non pos-

¹⁾ C. und mit ihm S. conueniet. ²⁾ So C. und A.; L. quia si. ³⁾ C. illuc. ⁴⁾ C. und mit ihm S. *naturæ suæ*. ⁵⁾ C. cananeos. ⁶⁾ Matth. 15, 22. 26. Marc. 7, 26 fg. Luc. 13. 32. Matth. 10, 16. 7. 15. ⁷⁾ Der C. und mit ihm S. »Isti«. ⁸⁾ Im C. ist »tam« ausgefallen. ⁹⁾ C. a. ¹⁰⁾ »In« ist im C. ausgefallen. ¹¹⁾ C. cananeos. ¹²⁾ S. dicis. S. hat zu »appellationibus« »nuncupas« hinzugefügt, indem er angenommen hat, dieses Wort sei ausgefallen. Möglich, doch nicht nothwendig. ¹³⁾ Der C. und mit ihm S. dictos und eos. Vielleicht doch das Rechte, indem der Verf. an die heidnischen Individuen gedacht hat. Vgl. dann Matth. 28, 19: *docete omnes gentes, baptizantes eos* (αὐτοὺς). ¹⁴⁾ So der C.; S. translationem. »Fallac-

sit¹⁾. 9. Deinde, quale est, quod, cum angusta uia et regnum caelorum sibi inuicem connexa²⁾ atque coniuncta sint, saluatorem ea³⁾ ab alterutro sequestrasse, credatur? Nam si foramen acus angusta uia est, . . . ⁵⁾ *facilius*, inquit, *camelus introibit per foramen acus, quam diues in regnum caelorum*. Cum dicit: Facilius illud, quam istud fiet, infinitam discretionem ostendit, et, si ingens discretio est, non potest de angusta uia intelligi, quae caelesti regno coniungitur, non separatur⁴⁾. 10. Illud uero quae ratio faciat, intuentum est, quod hi, quibus moris est, omnia paene testamenti ueteris allegorica et mystica expositione tractare et noui seu⁶⁾ praecepta, seu gesta historicae magis intellegentiae simplicitate sentire, eo quod ueterum facta nouorum praefigurauerunt ueritatem, ut⁷⁾ in sola causa diuitiarum consuetudinem suam aut obliuiscantur, aut mutant et praepostero ordine, quae in lege sunt gesta, ad defensionem diuitum simpliciter et absque imaginariae interpretationis mysterio subutuntur⁸⁾, euangelica uero praecepta, omni historiae simplicitate et ueritate⁹⁾ submota, allegorica nitantur obumbratione uelare, tanquam in hac tantum re nouum testamentum figura sit ueteris, cum in omnibus uetus noui imaginem gessisse noscatur. Diuitias enim Abrahae et Dauid et Salomonis et caeterorum simpliciter intellegi uolunt; ubi uero aliquid in euangelio de diuitiarum contemptu legitur, typico¹⁰⁾ moliantur tractatu corrumpere, cum magis, ut diximus, legis, quam gratiae allegorizare mandata conueniat, nisi quod huiusmodi non tam scripturarum uim¹¹⁾, quam uitae suae qualitatem¹²⁾ conantur adstruere et per falsam legis interpretationem omni acuminis¹³⁾ ingenio defensare, quod¹⁴⁾ diligunt, et conuersionem suam non tam secundum euangelica praecepta dirigere, quam secundum actus sui morem euangelicorum mandatorum intellegentiam temperare. Non enim tam uitam suam legi subdere cupiunt, quam legem suis conuersionibus subiungere. Uolunt enim ita praeceptum esse, ut uiuant, non ita uiuere¹⁵⁾, ut praeceptum est. Sed huiusmodi sensus auctoribus suis non solum nihil proficiet, uerum etiam obesse

ciam: wird durch das vorangehende gegensätzliche »ueritatem« geschützt.

¹⁾ So der C. Zwischen »Expositis his — nuncupari« und »ita fiat — non possit« muss Einiges ausgefallen sein. ²⁾ C. *conexa*. ³⁾ Der C. *ut saluatore*.

⁴⁾ *Ab eo separatur?* ⁵⁾ Auch hier muss etwas ausgefallen sein. ⁶⁾ C. *no- uisel*. ⁷⁾ »Ut« scheint eine durch die weite Entfernung von »quod« (quod hi hervorgerufene Incorrectheit zu sein. ⁸⁾ So der C.; S. *supputantur*. Sub- uti, unter der Hand, heimlich gebrauchen, fehlt in den Lexx. *Abutantur?* ⁹⁾ C. *ueritatē*. ¹⁰⁾ So der C.; S. *tropico*. ¹¹⁾ C. *scripturarū nī*. S. bloss »scriptu- rarum«. ¹²⁾ C. »qualitate« und so auch S. ¹³⁾ C. *omācūnlis*. ¹⁴⁾ So der C.; S. *quae*. ¹⁵⁾ C. »uener« mit einem Strich (i) durch das erste »e«.

credendum est, cum per eum non modo caelestium mandatorum praeuicaciter, sed etiam adulteratores fuisse doceantur.

XIX. 1. Sed¹⁾ dicis: Praeceptorum prius genera implenda sunt et ab omni iniquitatum flagitiorumque inquinamenti animus expurgandus, et sic diuitiarum substantia distrahenda. O argumentum tam pro diuitiis, quam pro peccatis pariter inuentum! Nam, cum dicatur, tum demum unicuique spernendas esse diuitias, cum omnia praeceptorum mandata seruauerit, et perdifficile sit, diuitem uniuersa legis iussa complere²⁾, ita fiet, ut nec mandatorum plenitudinem, diuitiarum necessitatibus curisque arcantibus, impleat, et dum, quod est difficillimum, expectat, nec diuitias aliquando contempnat. Aliter Christus suos discipulos inuit, quem nihil prius docuisse inuenies, quam cuncta saeculi impedimenta spernenda, quo facilius euangelica possent mandata impleri³⁾. Quod illo in loco praecipue demonstratur, quo parabola saluatoris uerbi caelestis inducitur, in qua spinis diuitiae comparantur, ita in aruis cordis nostri suis curis ac uoluptatibus semen uerbi suffocantes, ut in terreno agro spinarum omnium generum semina aut infructuosa reddunt, aut nec germinare permittunt⁴⁾. Si igitur cor nostrum humo⁵⁾ adsimilatur, uerbum uero seminibus adaequatur, diuitiae autem spinis et sentibus⁶⁾ comparantur, quis terrae huius cultor intellegendus est? Animus, nisi fallor. Quid ergo primum in spinosa humo agricolae exercendum est? Ante iacienda semina, et postquam fructus attulerint, spinarum eradicandae, an prius ab omnibus seminum contrariis mundandus est ager, et sic bonorum frugum grana iactanda sunt⁷⁾? Et nobis igitur huius comparationis exemplo diuitiarum imprimis spinarum euellendae sunt, ne bono semini possint esse contrariae. 2. Dicis forsitan: Cur autem non cum diuitiis omnia possim Christi mandata seruare? Si potes, nihil tibi diuitiae obesse credendae sunt. Primo ergo ipsorum mandatorum species nosse debes, et si etiam diuitibus implere⁸⁾ possibile sit, diligenti examinatione rimare. Iubemur enim non mentiri, non maledicere, non periurare, sed nec iuste quidem iurare, nulli malum pro malo reddere, inimicos diligere, pro persecutoribus et calumniatoribus nostris instanter orare; non licet nobis ablata repetere, non saecularia iudicia adire, non uitam iniuriam inrogantibus repensare. Prohibemur etiam cum fornicatoribus, aut

¹⁾ So mit S.; der C. >scio<. Wäre dies das Rechte, so hätte man >dicis< zu lesen (Ich weiss, du wirst sagen). ²⁾ Implere? ³⁾ C. und mit ihm S. >suppleri<. ⁴⁾ So der C.; S. >reddant< und >permittant<. ⁵⁾ C. homo. ⁶⁾ C. sensibus. ⁷⁾ Hier müssen Worte, wie >Credo, prius mundandus< oder >Sine dubio< etc., ausgefallen sein. ⁸⁾ A. impleri. A diuitibus impleri?

ebriosi, aut maledicentibus, aut rapacibus cibum capere; non licet nobis otiosum saltem proferre ex ore sermonem. Quid necesse est, aliquid de maioribus dicere, cum nulli esse possit ambiguum, eis maiora non licere, quibus etiam minora prohibentur admittere. Obsecro te, ut mihi secundum conscientiae tuae testimonium respondeas, an haec omnia implere possibile sit ei, qui diuitiarum nexibus fuerit implicatus. Tanto enim unicuique amplioris cura sollicitudinis nascitur, quanto maior rerum substantia possidetur¹⁾. Multos propter Deum²⁾ pauperes scimus ab omni terrena facultate, proprietate, cura alienos³⁾; nullisque mundanae possessionis necessitatibus praepeditos et tantum terrae liberos, quantum extraneos, et uix nihilominus mandatorum perficere plenitudinem possunt. Si illi uix possunt, quid facient, qui ingentibus diuitiarum curis et immensis mundanarum rerum sollicitudinibus occupantur? Et ne quis putaret, aliqua horum, quae superius memorauimus, sufficere, quamuis non uniuersa seruentur, alio in loco dicitur: *Qui uniuersam legem seruauerit, offendat autem in uno, factus est omnium reus*⁴⁾. Et ne hoc de ueteris testamenti tantum praeceptis intellegendum existimes, scito illud Christianis dici, quibus iam nouae legis mandata erat necesse perficere; quippe cum regnum caelorum non introeant, nisi qui prioris instrumenti cultores abundantioris iustitiae magnitudine⁵⁾ ante⁶⁾ transierint⁷⁾. Quod autem et nouum testamentum lex dicatur, beatus apostolus docet, dicens: *His, qui sine lege erant, quasi sine lege essem, cum sine lege Dei non sim*⁸⁾, *sed in lege sim*⁹⁾ *Christi*¹⁰⁾. Et alibi: *Inuicem onera uestra portate, et sic adimplebitis legem Christi*¹¹⁾. 3. Quid ergo dicimus: Quod diuitiae peccatum sint? Absit! Non quod ipsae peccatum sint, sed quod peccandi occasionem porrigant, dum aut male conquirantur, aut non, sicut oportet, possidentur, aut per harum sollicitudinem caelestium mandatorum incuria nascitur, et delictorum crebrior necessitas ministratur. Quapropter spiritus sanctus testatur et dicit: *Fili, ne in multis sint actus tui, et, si diues fueris, non eris immunis a delicto*¹²⁾. Ergo, sicut superius diximus, peccandi occasionem diuitiae praebent,

¹⁾ Ab eo possidetur? ²⁾ So nach dem C. (dñ); S. Dominum. ³⁾ Der C. »ab omni terre facultates, proprietates, curas: ohne »alienos«. S. hat diese Worte in »ab omnium terrae facultatum proprietatibus et curis alienos« corrigirt. ⁴⁾ Jac. 2, 10. ⁵⁾ C. »magnitudinem«, was S. behalten hat. ⁶⁾ »Ante« ist ganz überflüssig und darum verdächtig. Vielleicht wollte ein Schreiber »anteierint« setzen, schrieb aber nur »ante«, weil er alsbald sah, dass »transierint« folgte, und vergass dann »ante« zu tilgen. ⁷⁾ Der Verf. spielt auf Matth. 5, 20 an. ⁸⁾ So der C.; S. *essem*. ⁹⁾ C. *sum*; S. *essem*. ¹⁰⁾ 1 Cor. 9, 21. ¹¹⁾ Gal. 6, 2. ¹²⁾ Sir. 11, 10.

et possidendi nimietas causa efficitur errandi. Prudenti et religioso animo et absque alicuius reprehensionis macula uiuere concupiscenti non modo peccatum, uerum etiam peccati ipsius pertimescenda esse debet occasio. *Beatus*, inquit scriptura, *qui timet omnia propter Dominum*¹⁾. Occasiones enim peccatorum occasionibus ualitudinum²⁾ similes sunt. Sicut enim corpore inualidus³⁾ pristinam difficile recipiet sospitatem, nisi omnes prius occasiones, per quas infirmitatum causae ministrantur, abstulerit, ita anima peccatorum depressa morbo et iniquitatum febribus exaestuans praeualefcere difficile poterit, si non uniuersas ante occasiones absciderit delictorum. Et ut sensatus aeger, recuperare uolens celerem sanitatem, ualitudinis suae causas atque materias per se ipse perpendens, omnia saluti contraria repellit ac remouet, quamuis desiderabilia nimis sint et delectabilia uoluptati, ita uir prudens et sapiens, qui melioris substantiae, animae scilicet, desiderat sospitatem, occasiones omnes debet intellegere⁴⁾ peccatorum, et, cum eas integra consideratione librarit, ab omni animi sui desiderio procul auertere, nec amplius iam uelle diligere, quamuis dulce atque suaue sit, quod per saporis sui commodum spiritalibus uisceribus letale uirus infundat. Nolo enim, mihi iam dicas: Sed illa et illa Deus creauit; quoniam et multimoda pomorum genera et frigidissimi fontium liquores et uini suauissimi species Dei sunt creaturae⁵⁾, nec ideo tamen febricitantibus⁶⁾ porriguntur, quia maior per haec causa potest uenire languoris. Sed quid de ægris loquor, quando hoc percipere nec sanis quidem nisi cum modestiae temperamento salubre sit, quia in omni specie nocet, quicquid supra naturae necessitatem auida nimis et uisatiabili concupiscentia sumitur. 4. Sed concedam tibi, quod ita habere diuitias possis, illas scilicet, quae ex bona parentum haereditate descenderint, ut eas absque ullius delicti contagione possideas, et sint tibi bonorum operum materia, non causa uitiorum. Esto, tu illius efficaciae sis atque uirtutis illius, perspicuitatis atque prudentiae, ut aut solus, aut rarus illam rem ad tuum commodum uertas, quae aliorum saluti adferat detrimentum perenne. Quanti sunt enim illius, cuius tu uideris esse, circumspectionis atque prudentiae, ut aut per malum sibi diuitias intellegant⁷⁾ non expetendas,

¹⁾ Der Verf. zielt wohl auf die Worte: *Timens Dominum beata est anima eius* in Sir. 34, 17. ²⁾ C. ualitudinum. ³⁾ So nach dem C.; S. corpus inualidum. wogegen ausser dem C. abstulenti spricht, was eine Person als Subject verlangt.

⁴⁾ C. >intellegere< mit einem Strich (i) durch das zweite >e<. ⁵⁾ C. creatura. ⁶⁾ So nach dem C.; S. febricitantibus. ⁷⁾ C. >intellegant< mit einem Strich (i) durch das zweite >e<.

aut per bonum uenientibus uti uelint in misericordiae aut pietatis officiis? Tu de bono habes et bene possides¹⁾, quod nec iniuste²⁾ forsitan consecutus es, et iuste perfrueris; sed alii non intuentur, unde habeas, uel qualiter habeas, nisi tantum, quia habeas, et, quia, quod³⁾ habeas, uident, unde uel qualiter habeas, non uident. Et dum hoc solum optant imitari, quod uident, incipient per fas et nefas quaerere et scelera multa committere, ut tibi in possidendi quantitate aut pares, aut superiores uideantur existere; et erit iam substantia tua non tam uirtutum occasio, quam causa uitiorum. Sed mihi bonorum operum materies, inquires. Solo⁴⁾ tibi bonorum, plurimis uero malorum. Et nescio iam uel si tibi per eam boni aliquid conferatur, quae interitus fuerit causa multorum. Contempnenda est illius rei bonitas, quae multos, dum uni prodesse putatur, occidit. Quanto melius egeris, si tua omnia erogando triplex perficias bonum. Primum misericordiae, quod tunc ad perfectum consummasse credendus es, cum uniuersa distribueris; secundum, quod, dum tibi nihil derelinquis, omnibus non modo peccandi occasionem auferes, uerum etiam praebebis uirtutis exemplum; tertium, quod perfectionis gradum conscendis, cunctis substantiae facultatibus erogatis. Quid ergo dico? Ut diuitias a piissimis parentibus derelictas, abauis, proauis, atauis tritauisque⁵⁾ conlatas absque ulla causa peccati, absque alicuius laesione uel dolore quaesitas odio nostris suasionibus habeas? Absit! Quin potius hortor, ut diligas. Omne enim, quod quisque fideliter diligit, non temporali⁶⁾, sed aeterna possessione obtinere desiderat. Si amas patrimonium tuum, id age, ut illud sempiterna ualeas haereditate retinere. Et si uere hoc cupis, dum tempus habes, transfer illud de terra in caelum, quia, quicquid in hoc mundo remanserit, mundi fine delendum est. Quicquid illuc⁷⁾ igitur, dum uiuis⁸⁾, transtuleris, perpetuo possidebis, quicquid autem hic reliqueris, perdidisti. Memor esto illius sententiae dicentis: *Iustifica animam tuam ante obitum, quoniam non est apud inferos quaerere cibos*⁹⁾. Et alibi: *Ante iudicium para iustitiam tibi*¹⁰⁾. Ego illum diuitem magnificum atque laudabilem puto et cunctis sapientiae merito praeferendum, qui ita uitae mortisque consideratione se temperat, ut ante se uniuersa praemittat, ut¹¹⁾ secum pariter sua cuncta

¹⁾ Der C. habeas und »possides«; S. »habeas« und »possideas«. ²⁾ So der C.; S. verkehrt »iuste«. ³⁾ Der C. quid. ⁴⁾ So der C.; s. Neue, Formenlehre der lat. Spr. II, 255 und Georges s. v. ⁵⁾ C. tratanisque. ⁶⁾ C. temporalia. Wohl ein durch das folgende »aeterna« hervorgerufener Fehler. ⁷⁾ L. illud. ⁸⁾ A. a uivis. ⁹⁾ Sir. 14, 16. 17. ¹⁰⁾ Sir. 18, 19. ¹¹⁾ A. aut, L. ac.

deficiant. De hoc scriptum esse reor: *Redemptio animae uiri diuitiae ipsius¹⁾*. Sed quomodo, inquires, ad caelestia possunt terrena transferri? Per illos scilicet, de quibus scriptum est: *Vade, vende omnia tua et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis²⁾*. Meminisse debemus, nos in hoc mundo tanquam hospites et peregrinos degere oportere, beato apostolo dicente: *Tanquam hospites et peregrini abstinete nos a carnalibus desideriis³⁾*. Item alius apostolus dicit: *Dum in hoc corpore sumus, peregrinamur a Domino⁴⁾*. Ergo sicut aduenae in hac terrena habitatione sumus, ita⁵⁾ aduenarum morem debemus imitari. Nullus enim peregre constitutus illa sibi conquirat⁶⁾ et congregat, quae secum ad proprias sedes ferre non possit. Nemo enim de India, aut de Arabia, aut de Ægypto negotiandi causa adueniens, Romae uel quocunque alio loco⁷⁾ exiguo tempore moraturus, aut domos sibi ibidem, aut possessiones comparat⁸⁾, aut aliqua, quae⁹⁾ esse immobilia uideantur, nisi aut aurum, aut argentum, aut mercium species, aut quaecunque secum ad patriam propriam ferre sufficiat. Ita ergo et nobis in hoc peregrinationis nostrae tempore illa tantum desideranda sunt, illa quaerenda, illa omni laboris ac sudoris studio congreganda, quae nobiscum simul ad caelestia possunt regna transire, et in quibus ualeamus perpetuae haereditatis locupletatione gaudere.

XX. 1. Sed nec illorum mihi praetereunda est arguta nimis et urbana subtilitas, qui sibi religiosi uidentur, et mundi contemptores tam apud se, quam apud imperitos iudicantur, eo quod aut humiliore¹⁰⁾ incedant habitu, aut nulla illos¹¹⁾ possessionum uel ornamentorum, aut auri, aut argenti, aut cuiuslibet pretiosioris metalli pompa delectet, et omnia nihilominus suis abscondita thesauris latent, et quod¹²⁾ coram¹³⁾ hominibus inanis gloriae causa fruendi usu¹⁴⁾ contempnitur, animi concupiscentia possidetur. 2. Sed filios habeo, inquires, quibus mea cupio uniuersa seruare. Quid ergo religionis intuitu contempsisse te fingis, quod liberorum contemplatione custodis? Uel cur tibi plaudis¹⁵⁾, aut complaces, quasi noui aliquid geras, si omnium bonorum tuorum tuos filios haeredes instituas, quod facere etiam infidelibus moris est? Aut in hoc forsitan te Deo aliquid conferre existimas, quia liberis tuis celerius praestas, quod

¹⁾ Prov. 13, 8. ²⁾ Matth. 19, 21. ³⁾ 1 Pet. 2, 11. ⁴⁾ 2 Cor. 5, 6.
⁵⁾ C. in. ⁶⁾ C. >conquerit< mit einem Strich (i) durch >er. ⁷⁾ So nach dem C.; S. alio in loco. ⁸⁾ L. comparat. ⁹⁾ Quae< fehlt im C. ¹⁰⁾ C. humiliorē. ¹¹⁾ C. illus. ¹²⁾ >Quod< über der Zeile mit schwärzerer Dinte. Es scheint jünger zu sein. ¹³⁾ C. coram. ¹⁴⁾ C. >usus<, was S. beibehalten hat. ¹⁵⁾ A. plaudes.

eis¹⁾ eras quandoque sine dubio relicturus? Quid ergo dicimus? Ut filios tuos penitus exheredes. Absit! Sed ut illis non plus, quam naturae necessarium est, derelinquas. Nam quomodo eos diligis, si illis ea uideris conferre, quae noceant? Obesse enim et ipsis possunt, quae tibi uisa sunt obfuisse. Aut enim tibi nihil obfuerant, et, frustra ea spreuisse te, simulas, aut, si obfuerunt, nec illis conferenda sunt. Nullus enim, quod sibi noxium sentit, cupiat²⁾, eos possidere, quos diligit. Aut ergo filios non amas, si eis uis conferre contraria, aut, si amas, certum est, te non quasi contrarium habere, quod illis optas, quos³⁾ diligis, exhibere, sed, ut superius diximus, humanae⁴⁾ gloriae causa, quasi inuitie spreuisse te, simulas, quod intra animi conscientiam pro summo amplecteris bono. Nihil enim nobis proderit aut numerosae sobolis gloriosa progenies, aut per uniuersas⁵⁾ mundi partes longe lateque diffusa uberrimi cespitis locuples⁶⁾ ac spatiosa possessio, aut plurimarum arduum superba nimis et elata constructio, aut pretiosarum uestium⁷⁾ multiplex et gloriosa concinnitas, aut dignitatum uel honorum ambitiosa iactantia, cum extrema ad⁸⁾ nos hora peruenerit, cum ambiguus omnibus finis aduenerit, in quo nullus⁹⁾ secum praeterquam bonorum aut malorum operum fructus accipiet. Nihil enim aurum, nihil argentum, nihil pretiosorum lapidum coruscantes gemmae proficient, cum ille inrutulare¹⁰⁾ coeperit dies olim a Domino destinatus, cum ipsa etiam ignibus coeperint elementa crepitare. De quo propheta testatur, dicens: *Magnus est dies Domini, magnus et illustris nimis, et quis erit sufficiens ei*¹¹⁾? Et beatus apostolus Petrus: *Adueniet autem dies Domini ut fur, in qua coeli magno impetu transibunt, elementa uero calore soluentur. Cum haec igitur omnia dissoluenda sint, quales oportet nos esse in sanctis conuersationibus et pietatibus, expectantes et properantes in aduentum diei Domini, per quam caeli ardentes soluentur, et elementa ignis calore tabescent*¹²⁾? Item beatus apostolus Paulus: *Terribilis quaedam expectatio iudicii et ignis accumulatio, quae consumptura est aduersarios*¹³⁾, cuius horroris uim non, qui diues fuerit, sed qui iustus, euadet, scriptura testante: *Aurum eorum et argentum eorum non poterit liberare eos in die irae Domini*¹⁴⁾, et alibi: *Non proderunt thesauri iniquis, iustitia autem*

¹⁾ C. egis. ²⁾ So nach dem C. (möchte begehren, wünschen); S. cupit.

³⁾ L. quod. ⁴⁾ C. umane. Das *uic* ist mit schwärzterer Dinte eingefügt.

⁵⁾ C. uniuersitas. ⁶⁾ C. locuples enim. ⁷⁾ So der C.; bei S. fehlt *uestium*.

⁸⁾ *Ad* fehlt im C. ⁹⁾ So der C.; S. falsch *nullos*. ¹⁰⁾ So nach dem C.; S. *rutulare*. ¹¹⁾ Joel 2, 11. *Ir.* ¹²⁾ 2 Pet. 3, 10–12. ¹³⁾ Hebr. 10, 27.

¹⁴⁾ Zeph. 1, 18 vgl. Ez. 7, 19.

*liberat a morte*¹⁾. 3. Curramus igitur, dum tempus est, et, omni concupiscentiae excusatione postposita, quanta possumus celeritate, [et²⁾] post laborem fidi simus (?³⁾), ne nos dies illa uacuos et infructuosos inueniat. Si uere fidi sumus, caelestibus nos remunerandos opibus et perpetuae possessionis sublimitate ditandos, fastidiosa sit nobis terra post caelum, et omnis temporalis et mundana possessio ad aeternae illius beatitudinis comparationem quasi inutile stercorum sordeat purgamentum. Nemo magna consecuturus miretur exigua. Facile ualemus contempnere, quod sumus, si pro certo credimus, quod erimus futuri. Quid nobis illa magna cum ambitione concupiscere, quae possunt etiam pessimi homines obtinere? Quanti locupletes criminosi, quanti inpii quantique lasciui, quanti nefandorum facinorum sceleribus inquinati! Si tantum iustos, sapientes, pudicos, innocentes et pios cerneremus habere diuitias, merito cuicunque prudenti illae cum ingenti auiditate desiderandae essent, quae solis competereut bonis. At⁴⁾ uero cum constet, illas⁵⁾ malos praecipue sortitos, nescio, qua ratione sapientium quisquam potiri uelit, quod ab stultis sceleratisque⁶⁾ uideat possideri. 4. Sed [et⁷⁾] in pauperibus ista sunt, inquires. Sed paupertatem nemo concupiscit, et facilius pauper⁸⁾ ab istis se exuere quam diues potest, cui paupertas non modo delinquendi non praestat fomitem, uerum plerumque possibilitatem negat, scriptura dicente: *Est, qui peccare uelatur prae inopia*⁹⁾. Uide ergo, quid eligendum magis sit, quod delinquere prohibet, an¹⁰⁾ quod nonnunquam¹¹⁾ peccare compellit. Nam quod diues a delicto alienus esse uix possit, superius¹²⁾ iam diuinae sententiae auctoritate monstratum¹³⁾ est. Illas magis diuitias conquiramus, quarum suffragio Christi et angelorum eius participes esse mereamur. 5. Simus plane locupletes et diuites, sed in bonis actibus, sed in conuersationibus sanctis et piis; repleamus corporis nostri thesaurum sanctitatis auro et argento iustitiae. Pretiosior nobis sit omni ornameto sinceritas; intrinsecus nos, non extrinsecus componamus, id est non corporis, sed spiritus decorementa quaeramus. Ornemus animam nostram, et, ut¹⁴⁾ Deo formosa appareat, omnibus eam speciebus iustitiae depingamus. Erit enim satis compta ac decorata, si sit in illa grauitas morum, conscientiae puritas¹⁵⁾, credulitatis¹⁶⁾

¹⁾ Prov. 10, 2. ²⁾ »Et« fehlt im C. Schon von S. ergänzt. ³⁾ C. *sidemus*; S. *consideremus*. ⁴⁾ C. Ad (das »d« fast über der Zeile mit schwärzerer Dinte). ⁵⁾ C. *illā*. ⁶⁾ C. *sceleritasque*. ⁷⁾ »Et« fehlt im C. ⁸⁾ C. *paupertas*. ⁹⁾ Sir. 20, 23. ¹⁰⁾ C. *anno*. ¹¹⁾ Man erwartet »prope semper«. ¹²⁾ Der C. *superiore*. ¹³⁾ C. *monstrandū*. ¹⁴⁾ C. *ut et*. ¹⁵⁾ C. *puritas*. Der Corr. hat das Wort mit schwarzer Dinte corrigirt. ¹⁶⁾ C. »credulitates« mit einem Strich (i) durch das zweite »e«.

fiducia, sobrietatis abstinencia, patientiae mansuetudo, pudicitiae integritas, misericordiae pietas, cordis humilitas, dilectionis caritas et horum omnium conservatrix et altrix mera et inuiolata simplicitas. Nulla enim Deo anima tam speciosa, tam pulchra, quam cuius est innocentia margarita fulgentior. Harum diuitiarum opes et ornamenta quanta possumus sagacitate quaeramus. scientes, caelesti¹⁾ regno indignos fore, quos non omnes²⁾ opulentiae huius pompa sit comitata.

IV.

Epistola de malis doctoribus et operibus fidei et de iudicio futuro.

I. 1. Quantam de purissimae mentis uestrae sinceritate fiduciam geram, ex hac praesumptionis meae temeritate perpendite, qua audeo eximietati uestrae colligata inueterandaque literarum apicibus uerba dirigere. cum hoc in tempore solutum et liberum ac cito fulgentem et rutilius scripturae uinculo compeditum sermonem proferre uix tutum sit. Duplicis enim ratio causae me ad huiusmodi animauit audaciam, et christianitatis uestrae beneuolentia, apud quam³⁾ nihil non tutum pio eloquio credidi, et caritatis liberalitas, cuius naturae est facilius omnia cauenda contempnere, quam eorum, quae profutura existimauerit, his quidquam negare, quos diligit. Insuper et illud accessit, quod ita uestrae essem conscius religionis, ut certissime scirem, nihil eam magis uelle, nihil cupidius optare, quam de sanctis uoluminibus seu uoce promptum, seu litteris insertum incessabiliter haurire sermonem, et ea sibi semper, quae exerecuntur⁴⁾, praedicari⁵⁾. Quia, licet diuini oris eloquium omnibus sit pro naturali suauitate saporabile⁶⁾, attamen nullis tam dulce, quam, qui se eius famulatui mancipare nituntur, efficitur. Infinita animi oblectatio est, cum id sibi senserit adnuntiari, quod facit, et tam contristari sancta mens potest, si resolutam doctrinam audiat,

¹⁾ C. caelestis. ²⁾ So der C.; Omnis? ³⁾ C. und mit ihm S. >quem<.

⁴⁾ So der C.; S. dignoscitur. ⁵⁾ C. und mit ihm S. praedicare. ⁶⁾ C. saporabile.

BRIEFE, ABHANDLUNGEN

UND

PREDIGTEN

AUS DEN ZWEI LETZTEN JAHRHUNDERTEN
DES KIRCHLICHEN ALTERTHUMS UND DEM ANFANG
DES MITTELALTERS.

THEILS ZUM ERSTEN, THEILS ZUM ZWEITEN MALE HERAUSGEGEBEN
UND MIT ANMERKUNGEN UND ABHANDLUNGEN BEGLEITET

VON

DR. O. P. CASPARI,

PROFESSOR DER THEOLOGIE AN DER NORWEGISCHEN UNIVERSITÄT.

UNIVERSITÄTSPROGRAMM.

CHRISTIANIA.

GEDRUCKT IN DER MALLINGSCHEN BECHDRUCKEREI.

1890.